

Litteraturgranskningar

JONAS TALLBERG: *Making states comply. The European Commission, The European Court of Justice and the enforcement of the Internal Market*. Lund 1999: Statsvetenskapliga institutionen.

Jonas Tallbergs avhandling, "Making States Comply", ble forsvart i Lund i november 1999. Denne omtalen bygger på undertegnede innlegg som Fakultetsopponent. Doktoravhandlingen er på 315 sider innkludert forord, 9 kapitler, vedlegg og en bibliografi.

Jonas Tallberg har i avhandlingen sett på i hvilken grad institusjonene i EU er med på å føre den europeiske integrasjonsprosessen lengre eller i andre retninger enn det medlemslandene egentlig ønsker, eller om de kun utfører de oppgaver de er blitt gitt av de samme medlemslandene. Institusjonenes oppgave er å sørge for at medlemslandene føyer seg etter de regler de selv vedtar. *Hovedspørsmålet er imidlertid i hvilken grad og på hvilken måte kommisjonen og domstolen har en selvstendig rolle i den videre utvikling av europeisk integrasjon*. Dette sentrale tema i EU-forskningen har tidligere i hovedsak kun blitt undersøkt i forhold til Kommisjonens og Domstolens rolle når det gjelder å sette den politiske dagsorden og øve innflytelse før avgjørelser blir tatt. Forfatteren har valgt å analysere dette på grunnlag av det som skjer etter at EU direktivene er vedtatt og skal implementeres i hvert enkelt medlemsland.

Forfatteren tar ikke, som hos de fleste av neofunksjonalistene og intergovernmentalistene, de supranasjonale institusjonenes rolle for gitt. Han ser på deres rolle som et empirisk spørsmål han ønsker å analysere gjennom å bruke en spesiell variant av prinsippal agent teorien. Han innfører en "overvåker" rolle mellom prinsippal og agent. Denne type teori er spesielt velegnet til å forklare variasjoner i grad av kontroll og autonomi og er i stigende grad brukt i EU studier. Samtidig gir

denne type analyse også gode indikasjoner på den grad og type av innflytelse som kommisjonen og domstolen kan utøve over implementeringsprosessen i medlemslandene.

Teorien og de ulike hypotesene blir testet ut på håndhevelsen av implementeringen av det indre markeds lovgivning fra slutten av 1980-årene og frem til i dag. Årsaken til dette valget er tredelt: at det er en lovgivning hvor kommisjonen og domstolen ønsket å styrke sin rolle, at den har skapt et rikt materiale for vitenskapelig analyse og at den har vært av meget stor betydning både for EUs utvikling og for den økonomiske politikken i medlemslandene.

Avhandlingen er delt i to hoveddeler foruten en introduksjon og en konklusjon. Den første delen presenterer analysedesign, teori og hypoteser og den andre delen tar for seg den empiriske analysen av håndhevelsen av implementeringen av det indre marked.

Teorien

Etter å ha gjennomgått, kanskje noe kortfattet, de viktigste teoretiske og empiriske analyser av de overnasjonale institusjonenes rolle i europeisk integrasjon, og vist svakhetene ved disse studiene i forhold til kandidatens perspektiv, presenterer han sitt eget teoretiske perspektiv.

Prinsippal-agent teorien går ut på at en aktør, prinsippalen, engasjerer en annen, agenten, til å utføre visse oppgaver. Byggestenene er informasjon og interesser. Det oppstår problemer når de to ikke har samme tilgang på informasjon og agenten samtidig søker å fremme egne interesser. I følge teorien vil da agenten løpe fra ansvaret sitt.

Tallberg har derfor i sin modell innført en aktør til, overvåkeren. I dette tilfellet skal Kommisjonen og Domstolene, som overvåkere, påse at medlemslandene som agenter gjør det de som prinsippaler har bestemt at de skal gjøre. Hans ar-

gument er at en slik tredelt modell vil passe bedre i EU. På denne måten unngår man at noen land lar være å gjennomføre det de i fellesskap har vedtatt. Den nye modellen unngår allikevel ikke problemet med unnaslutning. Riktignok skal institusjonene overvåke medlemslandene, men de har også egne interesser som avviker fra det mandatet de er gitt. Kommisjonen og domstolen ønsker å overvåke gjennomføringen, samt fremme egne interesser, som i hovedsak er å forsterke den europeiske integrasjonen. Medlemslandene kan som prinsipaler imidlertid begrense institusjonenes innflytelse ved å bruke ulike former for overvåkning og sanksjoner.

De antatte relasjoner jeg her har beskrevet utgjør selve kjernen i avhandlingen.

Empirien: Håndhevingen av EU's indre markedslovgivning

Avhandlingens sentrale tema er håndhevelsen av implementeringen av EUs indre marked. Planene om å opprette et indre marked startet allerede med Romatraktaten i 1957, hvor det ble lagt ned retningslinjer for en felles tollunion og i prinsippet også et felles marked for varer. I 1968 var interne tollavgifter og en del handelsrestriksjoner fjernet samtidig som en felles ytre tolltariff ble etablert. Fortsatt gjensto det imidlertid en rekke hindringer for at varene skulle kunne bevege seg fritt innen EU. På den tiden gikk unionen inn i en periode med utvidelser av antallet medlemsland og ikke minst "eurosclerose"-fenomenet, som innebar en stagnasjon i den videre utviklingen av det økonomiske og politiske samarbeidet.

I begynnelsen av 80-årene begynte spesielt europeisk industri å arbeide for å etablere et stort hjemmemarked som kunne danne basis for utviklingen av europeiske multinasjonale selskaper. Enhetsakten listet opp 279 tiltak, mest direktiver, som måtte settes i verk for å nå dette målet. Innen 1992 skulle man ha et område uten interne hindringer for fri flyt av varer, kapital, arbeidskraft og tjenester. Dette prosjektet lyktes over all forventning, men selve implementeringen i medlemslandene skapte en del problemer.

Parallelt med at direktiver ble vedtatt av rådet, skiftet prosessen mer mot implementeringsfa-

sen. Medlemslandene måtte inkorporere endringene inn i eget lovverk for at de skulle få virkning.

Kommisjonen innså, som det blir anført i avhandlingen, at innføringen av det indre marked påførte nasjonalstatene tre ulike typer belastninger. *For det første* berørte implementeringen både den lovgivende og den administrative delen av det politiske systemet. En stor del av EU's lovgivning måtte bakes inn i nasjonalt lovverk på svært kort tid. I tillegg ble den administrative praksis endret for byråkratiet. Regjeringene måtte sørge for at administrasjonen var villig til og hadde kapasitet til å utføre dette arbeidet.

For det andre var det en belastning på myndighetenes evne til å påvirke den økonomiske orden, intervenere i markedet og å forme handelsbarrierene til egen fordel. Den tradisjonelle europeiske modellen med blandingsøkonomi som hovedform, måtte nå revurderes. Programmet utfordret den økonomiske suverenitet. Nasjonalstatene måtte nå ha felles standarder for regulering av markedet. Det fratøvet dem mange av deres tradisjonelle økonomiske og politiske virkemidler.

Den tredje belastningen berørte de økonomiske aktørene i et økende integrert europeisk marked. Tidligere beskyttede bedrifter måtte nå tilpasse seg helt andre og mye mer fiendtlige omgivelser. For andre, mer konkurranseutsatte bedrifter var dette imidlertid et velkomment tiltak.

Disse tre utfordringene var årsaken til at medlemslandene som agenter ofte vegret seg for å implementere det de som prinsipaler hadde bestemt.

Et annet problem var kvaliteten på det arbeidet som ble gjort. Da statene fikk tildelt oppgaven med å transponere de nye reglene, ble det gjort både feilaktig og ofte bare delvis. I enkelte tilfeller var det så mye usikkerhet rundt tolknings-spørsmål at barrierene man mente å fjerne ble opprettholdt.

Som en konklusjon sier forfatteren at medlemslandene begynte å merke at ulempene ved en korrekt implementering økte, mens fordelene av ikke å etterkomme påbudene syntes sterke.

For å gjøre noe med disse problemene vedtok Kommisjonen å anlegge sak mot medlemslandene for bruddene i henhold til artikkel 169. Den

sier at dersom et medlemsland ikke følger opp hva det er pålagt, kan Kommisjonen ta saken til domstolene. De kan da dømme staten til å etterkomme de nødvendige tiltak. Det er imidlertid enda et problem at statene ikke tar Domstolenes pålegg til følge, noe som kan føre til nye prosedyrer mot statene fra Kommisjonens side.

Disse momentene kan, i følge forfatteren, forklare hvorfor Kommisjonen og Domstolen ønsket å forbedre mulighetene til å tvinge medlemslandene til å føye seg. I lys av prinspalagent teorien var ulydigheten medlemslandenes måte å unngå de høye kostnadene ved å føye seg til fordel for å snike seg unna.

Strategier for å forbedre håndheving av implementeringen

De overnasjonale institusjonene hadde ifølge avhandlingen tre parallelle måter å styrke midlene for å håndheve innføringen av EU-lover på. De kunne forbedre potensialet ved de eksisterende mulighetene, de kunne prøve å få delegert mer makt over håndhevelsesmetodene ved regjeringskonferansene i 1991 og 1996-97 og de kunne forsterke potensialet i å delegere store deler av håndhevingen til de nasjonale domstolene.

Den første strategien for å effektivisere både tid og ressurser innebar at kommisjonen prøvde å strømlinjeforme prosedyren som følger av Artikkel 169, samt etablere en strengere håndhevingspolitikk. Kommisjonen signaliserte at de aktet å bringe statene for retten oftere.

Dersom Kommisjonen kan sies å forfølge egne mål fremfor medlemslandenes, kan man hevde at den går ut over det mandatet den er tildelt. Gjennom sin rolle som overvåker har Kommisjonen hatt tilstrekkelig autonomi for å kunne få til disse endringene i sine prosesser. Kandidaten anfører at man da må undersøke om de har handlet i strid med medlemslandenes ønsker. Deres reaksjoner på disse endringene kan fortelle hvorvidt de er misfornøyd med det som har skjedd. I løpet av denne perioden ble det avholdt tre regjeringskonferanser hvor medlemslandene hadde hatt mulighet til å redusere Kommisjonens handlingsvariabler. Tvert imot ble det fremmet forslag om utvidelser av Kommisjo-

nens virke, og i to tilfeller førte forslagene til en endring av traktaten. Ikke ved noen anledning kan forfatteren finne åpne konflikter.

Forfatteren anfører at Kommisjonens arbeid da det gjaldt overvåkning av direktiver medlemslandene hadde vedtatt i stor grad var av disses interesse. Det er derfor ikke grunnlag for å si at Kommisjonen har handlet utenfor sitt mandat. Den første årsaken synes å være at den forventet at regjeringene overvåket den og kunne straffe de handlinger de ikke ønsket. Den andre, og mer empirisk begrunnede årsaken, synes å være at Kommisjonen ikke hadde motstridende mål den ønsket å forfølge.

For det andre anførte forfatteren at selv om forbedringen av de eksisterende midlene økte effektiviteten noe, manglet Kommisjonen muligheten til å straffe de statene som ikke fulgte opp. Trusselen om en økonomisk sanksjon ville være et svært viktig virkemiddel i håndhevingen. Den ville effektivt sørge for en lik anvendelse av EU-lov. Muligheten for straff var ikke tatt med i noen traktat av frykt for å skade nasjonal suverenitet. Forslag til endringer var blitt satt fram flere ganger av ulike instanser helt siden 1975. Grunnen til at regjeringene endret oppfatning, var den økende graden av stater som ikke fulgte opp samt at innføringen av det Indre Marked førte til flere slike brudd. På regjeringskonferansen i 1991 ble de enige om en endring av Artikkel 171 der Kommisjonen fikk i oppgave å foreslå en bot hvorpå Domstolene skulle ta den endelige avgjørelsen.

Metoden er likevel ikke så effektiv som man skulle tro. På regjeringskonferansen i 1996-97 ble det derfor gjort ytterligere forsøk fra Kommisjonens side på å effektivisere metodene. Denne prosessen viste hvor begrensede muligheter Kommisjonen har til selv å gjøre noe med sine virkemidler. Regjeringene har beholdt stor kontroll over agendaen, og de så klart hvilke konsekvenser en slik utvidelse ville fått, noe de ikke ønsket.

For det tredje mente kommisjonen i følge doktoranden at det egentlig var mer effektivt å la enkeltindivider og bedrifter si fra hvorvidt nasjonalstatene fulgte opp felles lovverk. Da slapp Kommisjonen å bruke store ressurser på å lete etter lovbrudd, men kunne ta affære på de sakene

som kom inn. Det ble opp til de nasjonale domstolene å ta en avgjørelse, men disse kunne føre saken videre til den Europeiske Domstolen hvis de var i tvil.

Det var visse problemer med overføringen av arbeidet til de nasjonale domstolene. Det var store kvalitetsmessige variasjoner mellom landene, slik at det ville være vanskelig å få hevdet de samme rettighetene i ulike land. En slik fremgang krevde også at de involverte faktisk kjente til sine rettigheter. Dette fikk Kommisjonen til å lansere et program de kalte "Citizens First". Ved hjelp av nasjonalstatene distribuerte de brosjyrer som fortalte innbyggerne om hvilke rettigheter de har og hva de kan gjøre hvis disse blir krenket. I tillegg begynte en effektiv opplæring av rettsvesenet for at de skulle kjenne til lovverket i EU.

Fordi medlemslandene var med på utformingen av disse to programmene, kunne ikke Kommisjonen forfølge egne mål. Kommisjonen ønsket også å bedre sjansene for godkjenning ved å komme med forslag den trodde kom til å bli godkjent. Dette er en form for overvåkning fra prinsipalenes side. Likevel er det ikke sannsynlig at medlemslandene selv hadde kommet med slike programmer for at innbyggerne skulle ha mulighet til å gå til sak mot nasjonalstatene.

Disse endringene ga også rom for den Europeiske Domstolen til å avsi dommer som kunne få stor betydning i fremtiden uten at medlemslandene kunne gjøre noe med det. Det ble også gjort i en omstridt sak. Den slo fast at staten hadde garantiansvar dersom en forsinket innføring av EU's lovverk førte til svekket rettsbeskyttelse for et individ eller en bedrift. Denne avgjørelsen var klart i strid med regjeringenes uttalte ønske, men den eneste virkningsfulle sanksjonen mot disse dommene, var å forsinke oppfølgelsen og til og med la være å handle i tråd med dem. Det viste seg at mange nasjonale domstoler var svært lojale til egne myndigheter og lot være å føre slike saker. Likevel konkluderer doktoranden med at dette var en effektiv strategi.

Konklusjon

Studiets hovedkonklusjon er at kommisjonen og domstolen helt klart kan lykkes i å utøve en uavhengig innflytelse på EUs håndhevelse av im-

plementeringen av lovgivning, men at denne evnen er betinget av medlemslandenes evne til å overvåke og sanksjonere. Dette førte ifølge denne studien til at medlemslandene klarte å begrense og forhindre noen former for overnasjonal innflytelse, men ikke de overnasjonale institusjonens evne til å iverksette desentralisert overvåkning. (s 254)

I lys av denne konklusjonen trekker Tallberg opp tre typer resonnementer.

For det første oppsummerer han sine funn i forhold til prinsipal-, overvåker- og agenthypotesene. For det andre diskuterer han implikasjonene for europeisk integrasjonsforskning, og til slutt tar han opp mulige implikasjoner for de generelle teorier og studier av internasjonalt samarbeide. La meg ta frem noen få av disse resonnementene som vi kan komme tilbake til i diskusjonen etterpå.

Når det gjelder utdypningen av forfatterens konklusjoner, vil jeg igjen trekke frem suksessen med strategien for å desentralisere håndhevelsen og dermed etableringen av nye metoder, f.eks. at de som ble berørt kunne reise sak for nasjonale domstoler. Dette var også en bekrefteelse på hypotesen om at mer ressurseffektive metoder for håndhevelse blir foretrukket både ved effektivisering av den sentraliserte strategi, gjennom forbedringer gjennom regjeringskonferanser og ved desentralisering.

Når det gjelder europeisk integrasjon bekrefter studien, etter forfatterens mening, fordelene ved prinsipalagent- analyser generelt som et middel til å analysere delegering og autonomi. Han hevder mer generelt at prinsipal-agent teorien fungerer godt til å beskrive selv et så unikt politisk fenomen som EU, noe mange mente var vanskelig. Den utvidete modellen passet imidlertid bedre i denne sammenhengen hvor man ønsket å se på implementeringen av felles lovverk i de enkelte medlemslandene. Men selv denne modellen har en del problemer knyttet til at aktørene er en del av både det europeiske og det nasjonale systemet, f.eks. de nasjonale domstolene (s.266).

Studiet har også bidratt til å gi en større forståelse av overnasjonal innflytelse i Europa og europeisk integrasjon generelt. Det ser ut til å være lettere for domstolen enn kommisjonen til

å utøve overnasjonal innflytelse fordi det der eksisterer færre kontrollmekanismer fra medlemslandenes side. Kommisjonen ble satt opp for å være en drivkraft for overnasjonal innflytelse, og medlemslandene var derfor nøye med å etablere kontroll- og sanksjons mekanismer. Dette har også klare implikasjoner for deres overvåkerrolle i prinsipalovervåker-agentmodellen. (s.267)

Det tredje elementet i konklusjonen er hva vi kan lære av denne avhandlingen når det gjelder studiet av håndhevelse innen andre internasjonale organisasjoner. For det første påpeker forfatteren at forskjellen mellom EU og andre organisasjoner ikke ligger i medlemslandenes delegering av håndhevelsesmyndighet til ulike institusjoner, men både i hvor mange typer av myndighet som er delegert og de maktmidler som disse institusjonene har fått (s.269-70). Han mener derfor at hans prinsipalovervåker-agent modell kan være nyttig for meget sterkt tiltrengte komparative studier av grad og former for kontroll og autonomi i ulike typer av internasjonale organisasjoner.

Jonas Tallberg avslutter med å si at med den økte institusjonaliseringen i en globalisert verden, kan studier av effektiviteten av ulike strategier for håndhevelse i EU være nyttig for å utvikle antagelser om potensialet for bruk av ulike virkemidler mot medlemslandenes mangelen etterlevelse i internasjonale avtaler. EU er her det beste laboratoriet.

Kjell A Eliassen

HANS MOURITZEN (RED): *Bordering Russia. Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim.* Aldershot 1998: Ashgate.

Som bekant er det svært å si, og då spesielt om framtiden. Scenariebyggen i bokform älskas av föreläsare och akademiska seminarieledare. Välbyggda och välargumenterade scenarier kan nämligen som få andra tekniker fokusera tankarna på tendenser, hjälpa till att dra ut dessa till sina logiska eller åtminstone fullt tänkbara konsekvenser samt få ett auditorium att ifrågasätta an- nars vedertagna sanningar och se utvecklings- tendenser utifrån andra perspektiv än vad som brukligt är. De kan få publiken att formulera an- nars sållan förekommande grundläggande frå- gor, ofta inledda med ordet "men". Det är dock ett villkor att scenarierna är så pass spännande att de förmår att stimulera till sådan diskussion. Men för att förläna dem denna kvalitet måste förstås författaren ta vissa risker, och det är där- för som seminarieledarens entusiasm kanske inte helt delas av den bokskrivande och normalt försiktige forskaren. Det ligger nära till hands att avfärda författarens inlägg som gissningar och vilda och bristfälligt belagda spekulationer.

I samlingsvolymen *Bordering Russia* har den danske statsvetaren Hans Mouritzen och hans medförfattare gripit sig verket an. De har därvid utgått ifrån fem stater som har det gemensamt att de alla gränsar till Ryska Federationen (antingen i form av egentliga Ryssland eller exklaven Ka- liningrad) och att de alla på olika sätt flyttat eller flyttar fram sina positioner i förhållande till EU och NATO. Dessutom har de det gemensamt att samtliga under det kalla kriget, om än i olika hög grad och på olika vis, ingick i Sovjetunionens intressesfär. De fem länderna i fråga är Estland, Finland, Lettland, Litauen och Polen. Författar- na har ställt sig frågan hur den säkerhetspolitiska utvecklingen kan komma att te sig för dessa sta- ter, belägna som de är helt eller delvis i spän- ningsfältet mellan EU och NATO i väster och Ryssland/OSS i öster. Detta är förvisso fruktb- ara grundresonemang. I sina scenarier utgår de sedan från ett tioårsperspektiv, varvid de labore- rar med utvecklingsalternativen status quo-ori- enterade respektive expanderande EU och NATO samt ett status quo-orienterat respektive revisionistiskt inriktat Ryssland.

Boken är upplagd på ett sådant sätt att Mourit- zen först erbjuder vissa teoretiska utgångspunk- ter. Därefter följer två kapitel som är ägnade åt utvecklingstendenser i Ryssland respektive inom EU och NATO. Dessa är signerade Alex- ander Segounin respektive Mouritzen själv. Därefter följer ett kapitel för vardera av de fem länderna. Med undantag för Finlandskapitlet, som Mouritzen skrivit, har varje länderkapitel författats av en forskare från landet i fråga. Bo-

ken avslutas med ett tämligen malplacerat och ganska tekniskt kapitel om utländskt militärt bistånd till de baltiska staterna (Michael Clemmensen) samt ett empiriskt (Clive Archer) och ett teoretiskt (Mouritzen) uppsummerande kapitel. Scenariediskussionerna är av någon anledning påhäftade ganska sent i varje kapitel, och lejonparten av texten ägnas åt en omsorgsfull genomgång fram till dags dato av den säkerhetspolitiska utvecklingen för varje enskilt land. Där tecknas särskilt nutidshistorien vad avser relationerna med EU, NATO och Ryssland.

Bokens ena ambition är alltså att konstruera scenarier, medan dess andra uttryckta ambition är att – inom den neorealistiska skolans ramar – idka viss teoriutveckling. Denna ambition är det dock enbart redaktören Mouritzen som bär upp, medan de övriga bidragen i huvudsak är ateoretiska och rent empiriskt relaterande. Mouritzens teoretiska bidrag rör framför allt iakttagelsen att polariteten och hotbalansen regionalt mycket väl kan skilja sig radikalt från den globala polariteten och hotbalansen. Han ger sig även in i resonemanget kring huruvida det är maktbalansserande eller om det är s k *bandwagoning* som är staters mest naturliga val i en anarkisk miljö, och konstaterar därvid att åtminstone för småstater tycks *bandwagoning* vara det naturliga valet. Antingen vill de inte riskera att förtörna en närbelägen och tillväxande regional hegemon, och drar sig därför närmare denna, eller också önskar de utnyttja möjligheter som plötsligt uppenbarar sig genom att liera sig mot en hegemon som åtminstone för tillfället befinner sig i nerförsbacken. Mouritzen konstaterar att *bandwagoning*-fenomenet måste ses som en trend och ett mönster, och inte som enstaka punktvisa handlingar under ett visst och tidsmässigt avgränsat skede. Inom det neorealistiska tankeparadigm som Mouritzen ansluter sig till ter detta sig nog ändå mest som *common sense*-resonemang. Även om trendperspektivet innebär en viss försiktig polemik fr a med Stephen Walt (1987, 1992), bibringas läsaren knappast några nya och mera revolutionerande insikter här.

Tyvär förmår inte heller bokens scenariedel att riktigt gripa tag i läsaren. Faktiskt är det så att scenarierna, som tar sikte tio år framåt i tiden, inte är tillräckligt djärva för att stimulera till dis-

kussion och annorlunda tänkande. De är alla försiktiga, ytterligt jordnära och lämnar därför aldrig den nivå som karakteriseras av status quo eller möjligen status-quo-plus-minus-tio-procent. Kanske beror detta först och främst på att scenarierna lämnas så litet faktiskt utrymme i boken att de tenderar att försvinna i den ibland alltför noggranna nutidshistoriken. Därtill, och det får väl sägas vara anmärkningsvärt i en bok som denna, anläggs egentligen aldrig några scenarier beträffande EU:s inre utveckling under tidsperioden tio år från nu. I länderkapitlen och deras scenariediskussioner behandlas EU mer eller mindre som en konstant, vilket knappast kan vara rimligt. Om tio år kommer ju med allra största sannolikhet åtminstone en östutvidgning att ha ägt rum, och märkligt vore väl om inte detta på något sätt skulle påverka EU och göra det till något annat än vad det är idag. Mouritzen diskuterar visserligen ytligt de möjliga framtida effekterna i termer av utvecklingsalternativen utvidgning-förflackning eller utvidgning-ökad centralisering/federalisering, men detta är tyvärr inte något som beaktas i de enskilda länderkapitlen. För övrigt diskuterar inte ens Mouritzen utsikterna för en mera utvecklade försvarsdimension inom EU, vilken onekligen skulle komplicera den i boken till synes kliniska gränsdragningen mellan EU och NATO. Fyrfältstabellerna i boken skulle förvisso ha blivit mindre snygga om en sådan diskussion hade förts, men substansinnehållet hade förhöjts väsentligt.

Även den inrikespolitiska situationen i de fem länderna behandlas som en konstant, och därvid utesluts t ex möjligheten att partier med en nostalgisk syn på det kommunistiska förflutna på ett påtagligt sätt skulle göra sig gällande i baltländerna eller i Polen. Oavsett om en sådan utveckling bedöms som realistisk eller inte, kan man tycka att möjligheten åtminstone borde ha berörts i en bok som denna om scenarier. Ignorandet av den interna inrikespolitiska dimensionen går dock väl ihop med det konsekvent neorealistiska synsätt som författarna anlägger. Här är det internationella relationer mellan enhetliga och närmast reifierade statsaktörer som gäller. I texten finns det gott om formuleringar som bär syn för s ägen. Det kan handla om "Estland som ser på sig självt" (109), "Lettlands sätt att se"

(143) och "Ryssland som känner sig förvirrat och missnöjt" (223). Sådana utslag av språklig slapphet hade med fördel kunnat redigeras bort.

Länderkapitlens scenariediskussioner förblir således tämligen platta. Framställningen lyfter först i någon mån i Archers summerande kapitel, där han analyserar framtidsperspektiven för de tre baltiska länderna utifrån begreppen *bro*, *buffert* eller *gråzon*. Här har vi äntligen ett nav som hela framställningen med fördel hade kunnat rotera kring. Den bristande djärvhet som man dessförinnan upplever förklaras säkert till stor del av att status quo-alternativet för EU och NATO ju redan är överspelat. En första utvidgning är sedan våren 1999 redan en realitet i fallet NATO, och det går inte en dag utan att vi i media på något sätt påminns om den annalkande östutvidgningen av EU. I sanningens namn skall sägas att *Bordering Russia* publicerades redan 1998, men inte ens då kan väl expansionsperspektiven för de två samarbetsstrukturerna ha tett sig särskilt revolutionerande. Inte ens i de diskussioner som rör ett revisionistiskt Ryssland sträcker författarna sig utöver extrapoleringar av vissa fenomen som kunde observeras redan under valrörelsen i landet år 1996. Annorlunda var det med en annan scenariebok ägnad Ryssland, nämligen Yergins och Gustafsons på sin tid uppmärksammade *Russia 2010 and What It Means for the World* (1993). Där fanns såväl ett scenario där Ryssland blivit en med västliga mått mätt fungerande demokrati och marknadsekonomi, som ett scenario som förutsåg kaos och reaktion. Det senare fanns i två former, varav det ena ledde till desintegration och regionvis sönderfall, och det andra förde till uppkomsten av ett nationalistiskt, revanschistiskt och auktoritärt Ryssland. Därutöver fanns förstås den rena trendframskrivningen, *muddling through*-scenariot, men det var alltså inte den enda varianten så som här är fallet.

Läsaren får allmänt en känsla av att *Bordering Russia* är en slutprodukt som ligger ganska långt ifrån vad medarbetarna hade tänkt sig från början. Det är svårt att föreställa sig att tanken var att scenarierna skulle bli så tunna och så tama som de nu har blivit. Det är också svårt att tänka sig att Mouritzens försök att lansera ett teoretiskt fundament i så ringa mån som skett skulle följas

upp av författarna av de enskilda länderkapitlen. På åtskilliga andra ställen i boken skymtar emellertid ett delvis annat beaktansvärt teoretiskt perspektiv, nämligen ett som tar sikte på de enskilda ländernas lärdomar från historien och den roll som dessa har och har haft för fastläggandet av ländernas säkerhetspolitiska kurs. Detta utvecklas dock aldrig på något mera sammanhållet sätt. Tonvikten hamnar istället eftertryckligt på den empiriska genomgången av de enskilda ländernas relationer med EU, NATO respektive Ryssland samt utvecklingsgången vad beträffar de fem östersjöstaternas säkerhetspolitiska läge. I det avseendet är boken förstås värdefull, även om den främst torde komma till gagn för dem som behöver skaffa sig baskunskaper i ämnet. De forna satellitstaternas distanserande från Ryssland, upptagandet av Polen i NATO och de baltiska ländernas närmande till de västeuropeiska samarbetsstrukturerna är alla moment som finns rikligt och utförligt beskrivna på andra håll. Vad som återfinns i denna bok är överraskningsfria genomgångar av sådant som vi redan vet, låt vara kompetent gjorda.

Bo Petersson

Referenser

- Walt, S, 1987. *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- Walt, S, 1992. Alliance, Threats and the U.S. Grand Strategy: A Reply to Kaufmann and Labs, *Security Studies* 1, 448-482.
- Yergin, D—Gustafson, T, 1993. *Russia 2010 and What It Means for the World*. New York: Random House.

JOUNI REINIKAINEN: *Right Against Right. Membership and Justice in Post-Soviet Estonia* (Department of Political Science, Stockholm University 1999).

Sammanfattning av avhandlingen

Jouni Reinikainens avhandling behandlar ett relativt nytt problemområde inom politisk teori. De filosofer som förknippas med den normativistiska renässansen i politisk teori – som Rawls och Nozick – har tagit stater gränser för givna. Den distributiva rättvisans problem har gällt individers rätt till nyttigheter som fördelas inom ramen för en existerande stat. I likhet med sina föregångare i den kontraktsteoretiska traditionen har man bortsett ifrån ett grundläggande fördelningsproblem, nämligen fördelning av medborgarskap.

Normativa politiska filosofer har tenderat att – ”by default” – godta den realistiska skolans tes att ”makt är rätt” när det gäller gränser mellan stater (Beitz 1979:15. Jfr Morgenthau 1967). Efter det kalla krigets slut har realismens amoralism dock fått svårare att hävda sig. Gränser mellan stater kan göras till föremål för normativa överväganden utifrån samma principer som man prövar andra politiska institutioner (Buchanan 1991). I takt med att stater antingen integreras eller sönderfaller ökar behovet av principer för rättvisa i tilldelningen av medborgarskap.

Just denna problematik står i centrum för Reinikainens doktorsavhandling. Bör ryssar, som flyttade in under den sovjetiska ockupationen, ges fullt medborgarskap i det självständiga Estland?

I *kapitel 1* redogörs närmare för avhandlingens normativa frågeställning: Hans perspektiv är moraliskt: ”The closure of citizenship is a moral dilemma. . . Membership issues in newly independent states and restored states exhibit claims for national and individual justice.” (s. 1).

De inflyttade ryssarnas krav på fullt medborgarskap i Estland står, menar författaren, i konflikt med den estniska statens krav på gottgörelse av historiska oförrätter. Kan rättvisa för ryska individer förenas med rättvisa för den estniska staten? Frågan är ett specialfall av den mer generella frågan: Hur förena rättvisa mellan individer

med rättvisa mellan stater? Författaren har ambitionen att besvara båda frågorna. I själva verket är svaret på den förra frågan beroende av svaret på den senare om man, vilket JR gör, betraktar rättvisa som en tillämpning av universella principer.

I sökandet efter universella principer använder JR en interpretativ metod. Han försöker i själva verket förena en kommunitär och en kontraktsteoretisk syn på hur man kommer fram till vilka principer som är rättvisa. Den förra betraktar kulturellt betingade föreställningar som normkälla; den senare härleder rättvisans principer ur ett mer universalistiskt abstrakt fömuft. Frågan är hur det sociologiskt legitima förhåller sig till det moraliskt legitima? JR vill besvara den senare frågan genom att först besvara den förra. På så sätt kopplas en omfattande empirisk utredning ihop med ett ställningstagande för en viss linje i den estniska medborgarskapspolitiken gentemot den ryska minoriteten.

I Estland finns c:a 350 000 ryssar, vilka utgör ungefär 10% av befolkningen. Två huvudlinjer i den estniska debatten om de kvarvarande ryssarnas medborgarrättsliga ställning utkristalliserar: optionismen och restorationismen. Den förra innebär att ryssarna skall få frihet att välja mellan att återvända till Ryssland eller att stanna kvar med fullt estniskt medborgarskap. Den senare innebär att den estniska staten har rätt att restaureras, dvs. återgå till det läge som rådde före den sovjetiska ockupationen, vilket antas innebära att rätt till fullt medborgarskap bara tillfaller dem som var medborgare 1940 och deras ättlingar.

Restorationismen, som blev den linje som genomfördes, innebär att ryssar har ett partiellt medborgarskap; de tillförsäkras bara en del av de rättigheter som estniska medborgare har. De får t.ex. inte delta i val till parlamentet och inte köpa privatiserade statliga företag. Ryssarna är dock inte utestängda från fullt medborgarskap därför att de är ryssar. Det avgörande är att de saknar kunskap i det estniska språket och i estnisk historia. Alla ryssar som klarar ett språkligt och historiskt test kan bli fullvärdiga estniska medborgare.

För att underlätta den fortsatta framställningen kan redan nu avslöjas att JR kommer fram till

att restaurationismen är moraliskt otillfredsställande (s. 161). Men innan författaren tar itu med den moralfilosofiska problematiken gör han i *kapitel 2* en ambitiös historisk bakgrundsteckning av Sovjets ockupation och den nationella frihetskampen. Under frigörelseprocessen var optionismen den dominerande linjen bland ester. Att kvarvarande ryssar skulle få välja medborgarskap var också ett krav från Sovjet för att ge Estland självständighet. Restaurationismen växte dock i styrka när Estlands självständighet var fullbordad. 1997 kodifierades den nuvarande ordningen, som ger ryssar inflyttade före 1991 rätt att bo och arbeta i Estland, men utan fullvärdigt medborgarskap.

I det *tredje kapitlet* redovisas de moralfilosofiska utgångspunkterna. Författaren inleder med att redogöra för Brian Barrys uppdelning av rättviseteorier i två kategorier: rättvisa som *ömsesidiga fördelar* och rättvisa som *opartiskhet* (Barry 1989:kap.1). Den förra rättvisepuffattningen illustreras med den replik som Platon lägger i Thrasymachus mun: "Justice is simply what is in the interest of the stronger party" (s. 25). Rättvisa består i det som kallas ett "modus vivendi", dvs. en rationell förhandlingslösning som motsvaras av de olika parternas faktiska styrkeposition. Idéhistoriskt är denna rättvisepuffattning förknippad med Hobbes – om den alls förtjänar att kallas rättvisepuffattning. JR menar, i likhet med Brian Barry (1991) att den i grund och botten är amoralisk och relativistisk eftersom den legitimerar rådande maktförhållanden.

Rättvisa som opartiskhet bygger däremot på argumentets primat, inte på maktens primat. Att handla rättvist är att handla enligt principer som man faktiskt anser vara rättvisa även om egenintresset inte maximeras. Så resonerade naturrättsligt inspirerade kontraktsteoretiker som Locke, Kant och Rousseau. I modern politiskt filosofi har denna rättvisepuffattning fått en energisk och skarpsinnig försvarare i Brian Barry (1989; 1995), som i hög grad inspirerats av kantianen Thomas Scanlon (1982).

John Rawls däremot, som jämte Michael Walzer är JR:s huvudinspiratör, kan dock inte på något entydigt sätt sägas vara för rättvisa som opartiskhet. Okunnighetens slöja och maximin-principen ger egenintresset ett alltför stort ut-

rymme. Rawls företräder rättvisa som reciprocitet, snarare än som opartiskhet (Barry 1995:59).¹ Trots att JR ansluter sig till rättvisa som opartiskhet kommer dock en rawlsk kontraktskonstruktion med en "okunnighetens slöja" att tjäna som huvudargument för optionismen (i kapitel 8). Nu är emellertid JR:s försvar för rättvisa som opartiskhet i grund och botten härlett ur en walzersk kommunitarianism.

JR instämmer i Walzers kritik av olika försök att konstruera rättviseteorier utifrån abstrakta argument: "Inventions and discoveries ... are only authoritative to the extent that they correspond to the existing morality" (s. 41). Den efterföljande syftesformuleringen är följdriktig: "I will study the existing arguments on justice and then proceed from these when I argue for a just solution" (s. 41). Det som gör rättvisa som opartiskhet till en moraliskt rimlig teori är att den överensstämmer med "the moral language", inte bara i Estland utan i västvärlden överhuvudtaget (s. 42).

JR:s omfattande tolkningsarbete handlar således om att studera en *normkälla*. Det empiriska materialet är byggstenar i en rekonstruktion av den *giltiga* rättvisepuffattningen. Han använder sig av tre huvudkällor: 1. Protokoll från medborgarskapsdebatten i Estlands högsta råd 1991-92 och i den Estniska kongressen 1990-91. 2. Debattinlägg i estniska och svenska tidningar och i internationella tidskrifter. 3. Intervjuer med företrädare för de två linjerna i medborgarskapsfrågan (optionister och restaurationister). Dessutom refereras texter utarbetade av politiska partier och grupper i böcker och tidskrifter. Dessa är "additional *normative sources*" (s. 49, min kursiv.), som författaren träffande uttrycker det. Även estniska och internationella lagtexter åberopas.

De flesta argument i medborgarskapsfrågan bygger på aktöremas tolkningar av olika lagtexter, men JR menar att de legala argumenten "Were in fact disguised moral arguments" (s. 45).

I *kapitel 4* går JR närmare in på de juridiska argumenten. Båda sidor kan åberopa folkrättsliga principer för sin sak. Skillnaden är att optionisterna anför *individrelaterade* principer me-

dan restorationisterna anför *statsrelaterade* principer.

Optionisterna hänvisar t.ex. till artikel 15 i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter som föreskriver att alla har rätt till nationell tillhörighet och att ingen godtyckligt kan berövas sin nationalitet eller hindras från att byta nationalitet. Man hänvisar också till internationella konventioner som förbjuder rasdiskriminering och som föreskriver lika politiska och civila rättigheter (s. 59).

Restorationisterna åberopar den s.k. Stimsondoktrinen som säger att territorier inte får erövrats med våld. Doktrinen åberopades av västmakterna för att vägra erkänna Estland som en del av Sovjetunionen. Att ockupationen var olaglig anför restorationisterna som argument för den estniska statens rätt att inte tillerkänna inflyttade ryssar fullt medborgarskap. Man åberopar också paragraf 49 i Genevekonventionen som förbjuder folkomflyttningar till ockuperade områden.

Enligt JR försöker båda sidorna använda lagtexter för att stödja principer som i grunden är naturrättsliga. Skillnaden är att optionisterna ser individen som det moraliska subjektet, medan restorationisterna ser staten som det moraliska subjektet.

I *kapitel 5* försöker JR renodla restorationisternas moraliska argumentation. Huvudtesen är att Estland blivit utsatt för ett orättvist anfallskrig. Att restaurera den estniska staten med fredliga medel är lika legitimt som att försvara sig med våld mot ockupation, menar man.

JR refererar här till Walzers principer för rättvisa och orättvisa krig (Walzer 1977). Krig är rättvisa om de syftar till att skydda staten mot anfall; krig är orättvisa om de syftar till att kränka staters suveränitet. Dessa principer bygger på en dominerande rättsuppfattning i det internationella samfundet. Att erkänna de f.d. sovjetmedborgarnas rätt att bli medborgare i Estland vore, enligt restorationisterna, att ge legitimitet åt den sovjetiska annekteringen.

Mellan stater i det internationella samfundet råder samma moraliska förhållande som mellan individer i Nozicks minimala stat. Gränser är okränkbara och kränkningar skall korrigeras. Problemet är, liksom i Nozicks rättviseteori, att

hitta en nollpunkt. Restorationisterna går tillbaka till 1940. Eftersom Sovjets ockupation var illegal, var inflyttningen av ryssar illegal. Att korrigerande av denna orättvisa mot den estniska staten leder till att ryssar blir statslösa kan inte Estland ta ansvar för, resonerar man.

I *kapitel 6* renodlas optionisternas moraliska argumentering. JR använder sig här av distinktionen rättvisa i krig (*jus in bello*) och rättvisa krig (*jus ad bellum*). Optionisterna åberopar rättvisa i krig, till skillnad ifrån restorationisterna som håller på principen om rättvisa krig. Den förra principen handlar om att individer har vissa rättigheter i krig (t.ex. human behandling vid fångenskap). Den senare principen handlar om staters rätt att försvara sig med våld (se Walzer 1977:21).

Optionisternas argument kan tolkas som att de kräver human behandling av den anfallande statens medborgare – om de inte deltagit i direkta krigshandlingar. Dessutom kan rättsstatliga principer anföras för att tillåta ryssarna att få estniskt medborgarskap. Ryssarna hade, menar många optionister, handlat i god tro. De hade bara lytt gällande rätt i Estland under den tid då landet var ockuperat av Sovjet.

I *kap 7* går JR närmare in på det som han uppfattar som den grundläggande tvistefrågan: är det statens eller individens rättigheter som är viktigast? Restorationisternas krav på legal kontinuitet tolkas i ljuset av den hegelianske filosofen Friedrich Julius Stahl, som menade att staten står över individen i moraliskt hänseende. Å andra sidan åberopar restorationisterna en folksuveränitetsprincip som innebär att statens rätt härleds ur individens rätt. Det finns, menar JR, en konflikt mellan ett organiskt och ett individualistiskt perspektiv på staten i restorationismen.

I detta sammanhang för JR också en resonemang om förhållandet mellan stat och nation. Restorationisternas krav på statens moraliska primat tolkas som uttryck för nationalism. Staten antas vara nationens redskap. JR drar paralleller till georgiernas och judarnas krav på att återfå en förlorad nationalstat. Georgien annekterades av Ryssland 1801 och den judiska staten upplöstes för c:a 3000 år sedan. Skillnaden mellan dess två fall och den estniska nationalismen

är att somliga av de ester som förlorade sin stat 1940 fortfarande är i livet. Den estniska restaurationsmen vilas därför, enligt JR, i mindre utsträckning på en metafysisk föreställning om en historisk folkgemenskap som har rätt att återfå sin stat. Dock är det så att majoriteten av esterna i Estland 1992 saknade personlig erfarenhet av det sovjetiska anfallet 1940. Men den avgörande skillnaden är, framhåller JR, att det finns en gällande rättsordning som tillerkänner esterna en självständig stat.

Gällande folkrätt talar dock också för optionisternas linje. Stater har en skyldighet att respektera mänskliga rättigheter. Optionisternas syn på förhållandet mellan individ och stat tolkas av JR i ljuset av liberal kontraktsteori. Även på denna punkt återopas Walzer, som menar att stater får sin legitimitet via individers samtycke.

I *kapitel 8* argumenterar JR för att optionisternas linje faktiskt är mer rättvis än restaurationsisternas. Han använder sig av två metoder: en rawlsk "tårtdelningsprocedur"² och en walzersk liknelse. Syftet är inte bara att lösa den estniska problematiken utan att komma fram till principer som kan tillämpas på liknande fall, t.ex. Tibet, Öst-Timor och Västra Sahara.

Den rawlska härledningen av optionismen går ut på att två representanter för den estniska respektive ryska nationen ska välja princip för medborgarskap i ett fritt Estland bakom en "okunnighetens slöja". De vet inte vilken nation de kommer att tillhöra och de vet inte vilken position de kommer att ha i den stat (Ryssland eller Estland) de kommer att tillhöra. Men de känner till den historiska bakgrunden till konflikten i Estland.

JR stipulerar sedan att en av de två (ryssen eller esten) först skall välja mellan optionism och restaurationsism. Därefter skall den andre välja i vilken stat han eller hon vill leva i. Slutligen väljer den som fick välja mellan optionism och restaurationsism "liv" sist av alla medborgare i Estland. Om jag förstått saken rätt innefattar det första valet även frågan om Estland har rätt att bli en självständig stat.

JR konstruerar en valprocedur som tvingar en rationell aktör att optimera det sämsta utfallet, dvs. livssituationen för den sämst ställda medborgaren i ett fritt Estland. Optionismen är att

föredra därför att den ger alla invånare i Estland fullt medborgarskap. Om man väljer restaurationsism riskerar man att inte få fullt medborgarskap, vilket är sämre än att ha fullt medborgarskap. Men samtidigt måste man gå med på restaurationsisternas krav på estnisk självständighet annars riskerar man att bli utan stat (man kan nämligen bli est i ett Sovjet). JR tycker sig på så sätt ha funnit en kompromiss mellan en statscentrerad och en individcentrerad rättighetsteori.

Den andra metoden för att argumentera för optionism är att använda en liknelse om "Esther's and Ivan's family". Esther (Estland) var tidigare gift med den tyranniske Joseph (Sovjet). Joseph var polygamist och hade femton fruar (delrepubliker). Ett av Josephs barn—Ivan—tvingades in i Esthers hus. Han fick en egen flygel och tilläts prata ett annat språk än Esther. Joseph låter en vakthund vaka över att Esther behandlar Ivan väl. Men en dag drabbas Joseph av en ryggradsförlamning och Esther tar tillfället i akt att slänga ut hunden och Joseph. Frågan är då om hon har skyldighet att upplåta en flygel i sitt hus åt Ivan? Om jag förstått JR rätt menar han att hon har det eftersom Ivan är oskyldig till att han hamnat i Esters hus. Både "tårtdelningskonstruktionen" och liknelsen leder fram till att optionismen bör föredras framför restaurationsismen.

I *kapitel 9* sammanfattas avhandlingen. Författaren konstaterar att Estlands medborgarskapspolitik inte är moraliskt tillfredsställande. Ryssar bör få fullt medborgarskap. Rättvisa som opartiskhet mellan individer kräver lika rätt till medborgarskap. Om man däremot nöjer sig med rättvisa som ömsesidiga fördelar (mellan stater) är den nuvarande situationen moraliskt acceptabel. Estland tilltvingade sig nämligen självständighet utan att behöva respektera Sovjets krav på estniskt medborgarskap för de kvarvarande ryssarna. Det partiella medborgarskapet för ryssar är ett "modus vivendi" i dagens Estland.

Diskussion

JR:s avhandling är ett ambitiöst försök att besvara en hittills ganska outredd rättviseproblematik.

Han har dock valt en moralfilosofisk utgångspunkt som är mycket krävande och, enligt min mening, tvivelaktig. JR tvingas in i en grundläggande ambivalens som sätter sin prägel på hela avhandlingen. Han vill härleda rättvisa principer för estnisk medborgarskapspolitik ur ett *empiriskt* studium av vilka argument som framförts av estniska debattörer. Samtidigt har JR från början tagit ställning för en viss typ av rättvise-teori, nämligen rättvisa som opartiskhet. Den normativa argumentationen bygger på att ett komunitärt och kontraktsteoretiskt perspektiv sammanfaller – eller snarare *råkar* sammanfalla.

JR säger sig ha två "theoretical gurus", nämligen Rawls och Walzer, vilka han tackar redan i förordet (s. i). Men det är en sak att ha teoretiska "gurus", en annan sak att motivera en moralfilosofisk utgångspunkt för en avhandling. På den senare punkten kunde JR ha varit mer utförlig. Rawls och Walzer är ett ganska omaka par – åtminstone i fråga om metaetisk metod.

Visserligen har Rawls i sin senaste bok *Political Liberalism* (1993a) tonat ner betydelsen av ett kontrakt bakom okunnighetens slöja. Men Rawls är fortfarande konstruktivist, inte komunitär (Rawls 1993a:44ff). Han bygger sin teori på "public reason", medan Walzer bygger sin teori på "shared understandings". Skillnaden är att Rawls tar skilda moraliska förställningar som utgångspunkt för en teoretisk och *abstrakt* härledning av en rättvise-teori, medan Walzer tar skilda moraliska föreställningar som utgångspunkt för en *interpretativ* (dvs. i grunden empirisk) härledning av gemensamma moraliska föreställningar.³ Rawls hävdar, i polemik mot Walzer, att politisk filosofi blir nödvändig när "shared understandings break down" (Rawls 1993a:44). I hans kontraktsteori är moraliska föreställningar ett slags startpunkter och redskap i konstruktionen av en "överlappande konsensus" om universella principer, medan Walzer gör moraliska föreställningar till normkällor för mer eller mindre partikulära och kulturbundna rättviseprinciper (jfr Taylor 1994).

Även om JR har ena foten i den konstruktivistiska kontraktsteorin är den andra foten djupare nedtryckt i kommunitarianismen. I själva verket gör JR anspråk på att härleda de kontraktsteore-

tiska resonemangen ur de moraliska föreställningar han anser sig ha vaskat fram i sitt tolkningsarbete. Liksom Walzer finner JR att "shared understandings" uttrycker liberala, individrelaterade rättviseprinciper (jfr Walzer 1994).

Att "förena teori och empiri" (som det ofta kallas) kan tyckas sympatiskt och balanserat. Men risken är att man *blandar ihop* teori och empiri; att man försöker besvara två olika frågor, utan att visa hur svaret på den ena påverkar svaret på den andra.

Få torde ifrågasätta att empirisk teori måste ha stöd av en empirisk undersökning. Men att en *rättvise-teori* måste ha stöd av empiriska data (dvs. existerande moraliska föreställningar) är inte lika självklart – det är i själva verket en kontroversiell uppfattning som kräver en utförlig argumentation (se t.ex. Malnes 1992).

Den "induktivism" som JR använder för att härleda en rättvise-teori (s. 41) gör avhandlingen empiriskt intressant men – skulle många hävda – moraliskt tvivelaktig.⁴ Två av de författare som JR åberopar med gillande, Ronald Dworkin (1986:219) och Brian Barry (1991:19f), har båda med skärpa vänt sig emot Walzers "empiriska" angreppssätt. Walzer förväxlar, menar de, moralfilosofi med moralantropologi, vilket gör honom antingen relativistisk eller inkonsistent. Är kastsystemet i Indien rättvist därför att det överensstämmer med en allmänt accepterad tradition? Ja, skulle Walzer hävda. Dworkin (1986:217) menar att "Walzer is faithless to the single most important social practice we have: the practice of worrying about what justice really is." Denna kritik av Walzer kan på sätt och vis också riktas mot JR. Han kunde ha bekymrat sig mer om vad rättvisa egentligen är och mindre om vad aktörerna i Estland anser att rättvisa är.

JR:s avfärdande av utilitarismen är belysande för den relativism som den walzerska metoden innebär: "But unfortunately for the utilitarian, that is simply not the way the moral world looks like for the parties involved here. In my material, I have only found one argument that can be considered utilitarian." (s. 41). Konsekvensen är att *om* JR funnit många argument som är utilitaristiska så hade han anammat utilitarismen. Så fungerar den "induktivism" som ligger till grund för avhandlingen. Man kan då bara spekulera i hur

JR hade tacklat den fundamentala och omfattande kritik som Rawls riktat mot utilitarismen. Hade utilitarismen fått rätt gentemot Rawls? Om JR är "faithful", som han uttrycker det (s. 41), mot Walzers metod, hade han avfärdat Rawls rättviseteori.⁵

Tolkningsproblem

JR:s avfärdande av utilitarismen reser också ett annat metodproblem: vilken moraluppfattning uttrycks *egentligen* i de texter som JR studerat. Det argument som JR anser vara utilitaristiskt går ut på att man bara bör ge fullt medborgarskap till ryssar som är "useful for Estonia", dvs. högt utbildade ryssar (se s. 182 not 69). Det är tveksamt om detta argument är utilitaristiskt. Utilitarism innebär att den totala välfärden skall maximeras. Den uppfattningen kan man inte läsa in i det "utilitaristiska" argument som JR refererar, snarare ger det uttryck för uppfattningen att rättvisa handlar om ömsesidiga fördelar.

Frågan är om även andra argument utgår ifrån att rättvisa är ömsesidiga fördelar, inte opartiskhet. JR hävdar att bakom de juridiska argumenten döljer sig moraliska argument (s. 55). Men denna tes kunde ha belagts mer utförligt. Det är inte orimligt att restaurationisternas legala argumentering bygger på en "dold agenda", nämligen ett nationellt egenintresse. De naturrättsliga argumenten, som JR tycker sig se, kan dölja en föreställning om att "makt är rätt", vilket har varit en vanlig "shared understanding" på den internationella politiska arenan. Här hade en mer skeptisk metoddiskussion varit på sin plats. Den estniska debatten om medborgarskapspolitiken har ju inte förts i ett moralfilosofiskt seminarierum.

Ett annat tolkningsproblem uppstår om man läser in en mer realistisk syn bakom restaurationisternas legalism. Menar de verkligen att staten är det "normativa subjektet" och att detta subjekt har moraliska rättigheter? Även om de juridiska argumenten utgår ifrån staters rättigheter, behöver inte det underliggande argumentet utgå ifrån ett statsintresse, utan ifrån individers intressen att slippa ta ansvar för en etnisk minoritet. Restauratismen kan helt enkelt ge uttryck för ett särintresse hos en grupp individer som har

ganska lite att göra med de universella rättsliga principer som åberopas i den offentliga debatten. Textanalys kan vara otillräcklig om man vill komma åt verkliga "shared understandings". Att man inte uttrycker ett särintresse är en ganska svag indikator på att man faktiskt inte skulle syfta till att försvara ett särintresse (jfr Elster 1992:158).

Vilket är det normativa subjektet?

Även om man antar att det universalistiska språket motsvaras av moraliska preferenser, dvs. att aktörerna verkligen står för en idé om rättvisa som opartiskhet, är det inte säkert att de betraktar staten som det normativa subjektet. De kan hävda att det är individen som är rättighetsbärare – inte staten – och att ryssarna inte har rätt till medlemskap i den estniska staten. Bara individer som var medborgare i Estland 1940 och deras ättlingar har rätt till medborgarskap, hävdar restaurationisterna. Men då är det individer – inte stater – som tillskrivs rättigheter. Att utesluta ryssar ifrån medborgarskap i Estland kan vara förenligt med rättvisa som opartiskhet, om det inte finns något "reasonable argument to reject" en princip som säger att ryssarna inte har rätt till medborgarskap (jfr Scanlon 1982).

JR kunde ha dragit nytta av Brian Barrys distinktion mellan opartiskhet av första och andra ordningen (Barry 1995:11). Att behandla ester och ryssar olika som individer kan vara förenligt med opartiskhet av andra ordningen, dvs. en opartisk princip som säger att det under vissa omständigheter är tillåtet att skydda en grupps nationella identitet genom positiv särbehandling. Will Kymlickas rawlsinspirerade försvar för grupprättigheter (Kymlicka 1995), som JR själv refererar till (s. 159), kunde ha använts för att tolka restaurationisternas argument i individualistisk riktning.

I stället väljer JR att tolka restaurationisternas argumentation som uttryck för en *statscentrerad* teori om rättvisa som opartiskhet. Jag vill inte påstå att hans tolkning är felaktig men den hade varit mer övertygande om han avvisat följande tre alternativa tolkningar. Restaurationisterna kan ge uttryck för (1) en individrelaterad syn på rättvisa som opartiskhet, (2) en individrelaterad

teori om rättvisa som ömsesidiga fördelar eller (3) en statsrelaterad teori om rättvisa som ömsesidiga fördelar.

Juridik och moral

Tolkningen av restorationisternas argumentation aktualiserar frågan hur juridiska rättigheter förhåller sig till moraliska rättigheter. Att man åberopar juridiska rättigheter som gäller stater behöver inte betyda att man försvarar moraliska rättigheter för stater. Juridiska rättigheter för stater kan vara ett *institutionellt* redskap för att försvara moraliska rättigheter för individer. Det är tveksamt om några andra subjekt än individer kan tillskrivas moraliska rättigheter (jfr Lundström 1999:25).

Även JR:s tolkning av principerna ”rättvisa i krig” (*jus in bello*) och ”rättvist krig” (*jus ad bellum*) kan ifrågasättas. Han hävdar att den förra handlar om rättvisa mellan individer och att den senare handlar om rättvisa mellan stater (s. 118). Men Walzer, som JR hänvisar till, tolkar båda principerna i termer av rättvisa mellan stater: ”War is always judged twice, first with reference to the reasons states have for fighting, secondly with reference to the means they adopt” (Walzer 1977:21, min kursiv). Även rättvisa i krig är, enligt Walzer, en fråga om rättvisa mellan stater. Subjektet i både ”jus in bello” och ”jus ad bellum” är stater – inte individer. Stater kan både starta och föra krig. Om JR vill hävda att principerna gäller *olika* ”normativa subjekt” måste han söka stöd hos någon annan än Walzer.

Det faktum att Walzer betraktar stater som subjekt i principer för internationell rättvisa behöver inte heller betyda att han ser stater som *moraliska* subjekt. JR citerar Walzer (1977:58) där denne menar att det finns en ”domestic analogy” i internationell rätt; stater har rättigheter och skyldigheter i det internationella samfundet på samma sätt som individer har rättigheter och skyldigheter inom en stat. Men detta analogiresonemang förs under rubriken ”The legalist paradigm”. En rimlig tolkning av Walzer är att han vill att stater ges *legala* rättigheter och skyldigheter (precis som medborgare i en stat) – i syfte att försvara *moraliska* rättigheter för individer.⁶

JR hävdar också att distinktionen mellan ”rättvist krig” och ”rättvisa i krig” är analog med Rawls’ distinktion mellan ”justice as fairness” och ”justice as regularity” (s 113). Även här misstar sig JR vad jag kan förstå. För det första menar Rawls att principerna ”rättvist krig” och ”rättvisa i krig” är tillämpliga på relationer mellan stater, inte individer (Rawls 1980:379). Liksom Walzer härleder dock Rawls dessa principer ur individers rättigheter.

För det andra menar Rawls att *båda* dessa principer handlar om ”fairness” (Rawls 1980:377ff). Det som Rawls kallar ”justice as regularity” handlar bara om formell rättvisa, dvs. att principer (vilka de än är) tillämpas konsekvent och likformigt (se Rawls 1980: 504, 58-60). ”Justice as fairness” är Rawls’ beteckning på sin idé om substantiell rättvisa. De två rättvisepprinciper som Rawls (1980:60f) härleder ur sin ursprungsposition med okunighetens slöja handlar om rättvisa mellan individer. I slutet av *A Theory of Justice* försöker Rawls (1980:378f) att på ett likartat men mer skissartat sätt härleda principer för rättvisa mellan stater ur en ursprungsposition där stater(s representanter) ska sluta ett kontrakt (jfr Rawls 1993b). Rawls antar att alla staters representanter kan enas om ”rättvist krig”, dvs. bara rätt till självförsvar och ”rättvisa i krig” dvs. human krigföring. Huruvida dessa principer, som Rawls ser som uttryck för ”fairness” mellan stater, blir ”justice as regularity” beror på om det uppstår en internationell rättsordning som kan upprätthålla dessa principer. ”Justice as regularity” är en fråga om vilka åtgärder som föreskrivs av ett gällande regelsystem, medan ”justice as fairness” är en fråga om vilket regelsystem som bör införas.⁷ Principerna om ”rättvisa i krig” och ”rättvist krig” handlar om vilket regelsystem som bör införas (t.ex. folkrätten) inte om vilka åtgärder som ett visst regelsystem föreskriver.⁸

Att tolka optionisterna så att de är för ”rättvisa i krig” och därför (enligt JR:s tolkning) är för ”justice as regularity” innebär att deras rättvisepprincip reduceras till krav på formell rättvisa, dvs. att lika fall skall behandlas lika. Det rimliga är istället att tolka dem så att de är för ”justice as fairness”, vilket är den tolkning som JR gör i kap. 8.

Men optionismen behöver inte nödvändigtvis bygga på en individrelaterad rättvis princip. Deras argument kan också tolkas som ett krav på rättvisa mellan stater. Om optionisterna kan tolkas som att de kräver "rättvisa i krig" och om denna princip är statsrelaterad, inte individrelaterad, är optionismen grundad på en statsrelaterad syn på rättvisa. Man skulle kunna se optionismen som ett krav på den estniska staten att vara rättvis gentemot den f.d. Sovjetstaten, dvs. Ryssland. Estland skulle, enligt denna tolkning, var skyldig att ge den ryska minoriteten fullt medborgarskap – annars begås en oförrätt mot Ryssland. Optionismen var ju ett krav som Sovjet ställde för att ge Estland självständighet. Jag vill inte påstå att denna tolkning är rimlig, men den är inte ologisk med tanke på att principen om "rättvisa i krig" föreskriver rättvisa mellan stater.

Vilket normativt subjekt – individer eller stater – som de båda linjerna företräder är inte helt uppenbart. Men JR gör förmodligen en riktig tolkning av optionismen när han tillskriver dem ett krav på rättvisa för individer. Mer osäkert är det, enligt min mening, om restaurationisterna ytterst värnar om rättvisa mellan stater. Man kan också diskutera om de är för rättvisa som opartiskhet eller rättvisa som ömsesidiga fördelar.

Medborgarrätt och tårtbitar

Den "tårtdelningssituation", dvs. ett slags ursprungsposition som JR konstruerar i syfte att härleda sitt försvar för optionismen pekar, vad jag kan förstå, inte entydigt ut en princip som bygger på *rättvisa som opartiskhet* mellan individer. Tanken är, precis som i Rawls' tårtdelningsexempel, att om den som delar en nytthet får sista delen är det rationellt att dela den i lika delar. Jämlikhetsprincipen härleds ur det rationella valet av en egenintresserad aktör. Man måste välja optionismen eftersom man vet att man annars kommer att bli utan fullt medborgarskap.

Det finns dock viktiga skillnader mellan Rawls tårtdelningsexempel och hans ursprungsposition bakom okunnighetens slöja – skillnader som gör att JR:s hänvisning till Rawls' rättviseteori haltar. I det förra fallet handlar det om per-

fekt procedural rättvisa, i det senare fallet handlar det om ren procedural rättvisa.⁹ Beslutsprinciperna är också olika. I JR:s ursprungsposition, som bygger på Rawls' tårtdelningsexempel, beslutar man *under risk* eftersom man vet att man kommer att få det sämsta "livet", inte under *osäkerhet* som i Rawls' ursprungsposition (vilket innebär att man inte kan utesluta att man blir sämst lottade).¹⁰ Beslutsprincipen är "maximering av förväntad nytta" hos JR, inte maximinprincipen som hos Rawls (även om de pekar ut samma val). Det val som JR ställer sina kontraktsslutande parter inför blir därmed mer kopplat till egenintresse än vad Rawls tillåter. Att optimera den sämst ställdes position är inte detsamma som att optimera sin egen position – även om valet i en viss valsituation råkar sammanfalla.

En annan och mer fundamental skillnad mellan Rawls och JR är att Rawls inte låter fördelning av medborgerliga fri- och rättigheter styras av hänsyn till den sämst ställdes position. Den s.k. ojämlikhetsprincipen gäller bara "primary goods", dvs. sociala och ekonomiska nyttigheter. Rawls första jämlikhetsprincip lyder: "each person is to have an equal right to the most extensive basic liberty compatible with a similar liberty for others" (Rawls 1980:60). Denna princip är lexikaliskt överordnad ojämlikhetsprincipen, vilket innebär att den inte får kränkas även om kränkningen är till den sämst ställdes fördel. Ojämlikhetsprincipen gäller helt enkelt inte medborgarrätten. Men JR tycks betrakta medborgarrätten på det sätt som Rawls betraktar "primary goods". Det val som JR ställer sina aktörer inför förutsätter att medborgerliga fri- och rättigheter kan fördelas *olika* och att man därför vill maximera den sämst ställdes position i *detta* avseende. Men Rawls utesluter möjligheten av en sådan tillämpning av ojämlikhetsprincipen.¹¹

JR hävdar dock att han istället för egenintresse förutsätter "selfpreservation" i sin procedur och därför öppnar för ett val av en opartisk princip – istället för en princip som bygger på ömsesidiga fördelar (s. 144). Men inget utfall är sådant att det hotar individens självbevarande – åtminstone inte i fysisk mening. Dessutom blir de val som aktörerna (esten och ryssen) träffar desamma även om man antar "selfinterest".

JR skriver: "In order to be relevant, a theory of justice as impartiality should work even when confronted with the self-interested presumptions of justice as mutual advantage. Otherwise the latter theory would appear the most solid and relevant." (s. 143). Här frågar man sig om JR egentligen kapitulerar för egenintresset – eller om han anser att egenintresse i vissa situationer måste anses vara legitimt. Det är svaret på denna fråga som skiljer rättvisa som opartiskhet ifrån rättvisa som ömsesidiga fördelar. Det faktum att en teori är "unrealistic" som JR skriver (s 143), dvs. att människor inte klarar av att följa den (nu), kan inte vara ett konklusivt argument mot den. En teori om rättvisa bör bara avvisas om den är "unreasonable" – åtminstone om man är anhängare av rättvisa som opartiskhet. Och syftet med en rättviseteori är att övertyga människor om att den är riktig och därmed flytta gränserna för vad som är realistiskt.

Det är lite märkligt att JR inte mer beaktat Brian Barrys (1995) kritik av Rawls. Det ju från Barry som JR hämtat sin kritik av rättvisa som ömsesidiga fördelar och sitt försvar för rättvisa som opartiskhet.

Brian Barry (1995:67f) förordar, till skillnad från Rawls, en ursprungsposition utan en "okunighetens slöja" (jfr Scanlon 1982). I den ursprungspositionen, som har stora likheter med Habermas "ideala samtalssituation" (Barry 1998:194), finns bara utrymme för opartiska argument. Målet är att enas om principer som "no one has a reasonable argument to reject", oberoende av om de tjänar egenintresset eller inte.

JR kunde, om han vill försvara en konsekvent rättvisa som opartiskhet, föra ett principiellt resonemang som inte hänvisar till egenintresse. Den liknelse med Esther och Joseph som JR använder är mer i linje med ett sådant resonemang. Den vädjar mer till vad som är rimligt oberoende av egenintresset.

Men frågan är om de argument för rättvisa som finns inbyggda i JR:s tankelekar rimmar med principernas innebörd. Båda sätten att härleda en rättvis princip rymmer en konflikt mellan rättvisans innebörd och *motivet* för att vara rättvis – en konflikt som också finns hos Rawls och Walzer.

Motiv och rättvisa

Brian Barry (1996:46) ställer upp tre frågor som han menar bör besvaras av en rimlig rättviseteori: 1. Vilket är motivet för att handla rättvist? 2. Vilket är kriteriet på rättvisa? 3. Hur förhåller sig svaret på den första frågan till svaret på den andra? Barry har ett kantianskt, "sinne-lagsetiskt" svar på den tredje frågan. Motivet för att handla rättvist måste rimma med principen om vad rättvisa är. Annars är rättviseteorin inkonsistent och instabil. Att försvara en opartisk rättvis princip och samtidigt påstå att det enda rimliga motivet för att lyda den är egenintresse är orimligt, menar Barry. Därför är teorin om rättvisa som ömsesidiga fördelar orimlig. Den anvisar ett motiv för att lyda en rättvis princip som inte stämmer med principens innehåll. Motivets likgiltighet inför rättvisa (som ömsesidiga fördelar) formulerades träffande av Hobbes (1985:223): "Covenants without the Sword, are but Words and of no strength to secure a man at all."

Diskrepansen mellan rättvisans princip och rättvisans motiv finns även i teorin om rättvisa som reciprocitet. Varför skall man t.ex. försvara handikappades rätt till primära nyttigheter om de inte har något att bidra med i det samarbetsprojekt som ett samhälle utgör?

Rawls' teori är, menar Barry, inkonsistent därför att den stipulerar motiv för rättvisa som gör de principer för rättvisa som den försvarar instabila.

Varför acceptera ojämlikhetsprincipen om man vet att man inte har det sämst ställt? Om JR är trogen sina walzerska utgångspunkter är dock hans viktigaste legitimeringskälla "shared understandings" och inte en rawlsk kontraktsteori.

Men Barrys kritik av Rawls kan också riktas mot Walzer. Hans kommunitära metaetiska grundantaganden implicerar ett visst motiv för att handla rättvist: man bör handla enligt en viss rättvis princip därför att den motsvaras av "shared understandings". Man bör således lyda en viss princip därför att folk omfattar den i den kulturella gemenskap man ingår i.

Ett sådant motiv för att handla rättvist gör varje rättvis princip instabil, eftersom "shared understandings" kan ändras. Djupare sett är Walzers kommunitära härledning av rättvisan lika relativistisk som teorin om rättvisa som öm-

sesidiga fördelar; den som har makt att ändra "shared understandings" får rätt. (En variant av principen "makt är rätt".) Och om det inte finns någon "shared understanding", utan en mängd olika och sinsemellan stridande uppfattningar i rättvisefrågor, ger inte den walzerska metoden någon vägledning alls (Barry 1991:19).

Nu råkar det (lyckligtvis) vara så att JR tycker sig se en rawlsk uppfattning om vad rättvisa är i den kultursfär som hans debattörer hör till. Den moraliska dimensionen i den empiriska undersökningen gör dock att de metodologiska frågorna får en annan dignitet. Ett empiriskt missstag leder med nödvändighet också till ett moralisk misstag. Att försöka vederlägga sina egna empiriska teser blir därför också ett moraliskt krav. Om JR istället för induktivism valt "falsifikationism" (Popper 1972:53) som metodologisk princip hade han förmodligen ansträngt sig mer för att hitta argument som inte stämmer med hans tolkning. De empiriska delarna av avhandlingen hade måhända varit mer övertygande om han prövat andra tolkningslinjer och avvisat dessa. Men frågan är om JR hade gått med på att överge en teori om rättvisa som opartiskhet om en annan teori visat sig stämma mer med "shared understandings". Tillåt mig tvivla.

Sammanfattande synpunkter

JR:s avhandling behandlar egentligen två ämnen – som genom en viss metaetisk premiss sammanfaller. Dels utför han en empiriskt inriktad debattanalys, dels vill han diskutera och lösa ett normativt problem med generell räckvidd. Frågan är om inte avhandlingen hade tjänat på att renodla *ett* av dessa ämnen. Walzer, som JR låtit sig inspireras av, är ofta ganska kortfattad och anekdotisk i sina empiriska avsnitt.

Boken *Just and Unjust Wars* av Walzer, som JR ofta refererar till, har undertiteln: *A Moral Argument with Historical Illustrations*. En sådan inriktning kunde möjligen ha varit mer fruktbar för JR. Han kunde ha nöjt sig med illustrationer istället för en genomarbetad empirisk fallstudie. Då kunde han höja blicken från den estniska debatten och söka empiriska illustrationer i liknande konflikter världen över. JR:s am-

bition är ju att formulera normativa principer som är generella. Fokuseringen på Estland är också ett problem om man, som JR, vill anlägga ett kontraktualistiskt perspektiv, där universalism är utgångspunkten.

Men "public reason" är inte samma sak som "shared understandings". Skillnaden kan upplevas som hårfin, men den är tillräckligt viktig för att Rawls (och Barry) vill distansera sig från Walzer.¹²

JR borde ha förhållit sig till den kritik av Walzer som Rawls (1993a:44), Barry (1991:19) och även Dworkin (1986:kap. 10) formulerat – särskilt med tanke på att dessa författare så uppenbart ingår i avhandlingens diskurs. Diskursanknytningen kunde generellt sett ha varit bättre. Brian Barrys senaste bok (Barry 1995) har JR av någon anledning helt underlåtit att referera, trots att den borde vara mycket relevant.

Man kan också fråga sig varför inte Will Kymlicka (1989,1995) diskuteras mer utförligt. Hans syn på minoritetsrättigheter refereras visserligen kortfattat i slutet (s. 159). Men i stort sett hela Kymlickas produktion är ett försök att komplettera och förbättra Rawls' teori genom att också beakta att kulturell identitet är ett slags "primary good" som också bör fördelas jämnt. Kymlickas teori har ibland uppfattats som ett försök att förena liberalism och kommunitarism, vilket gör honom högtintressant om man vill kombinera Walzer och Rawls. I hans spår har en omfattande diskussion om minoritetsrättigheter följt (Kymlicka (red) 1995). Charles Taylors (1994) kommunitära försvar för skydd av majoritetskulturer är också relevant. Här hade JR hittat mer stöd för sin interpretativa metod.¹³

Att JR inte varit mer fullständig i diskursanknytningen i fråga om rättviseteorier kan förklaras av att han lagt ner stor möda på det empiriska tolkningsarbetet, vilket i sig är berömvärt. Men avhandlingens huvudfråga är ytterst inte empirisk, utan normativ.

Mats Lundström

Noter

1. En reciprocitetsteori är ett slags mellanting mellan rättvisa som ömsesidiga fördelar och rättvisa som opartiskhet. Aktörerna väglreds av egenintresset när de sluter ett kontrakt, men av ett intresse för rättvisa ("fairness") när de ska lyda kontraktet. Se Barry 1995:45f.

2. Rawls (1980:84f) använder ett exempel med en tårta som skall delas i lika delar där den som delar tårtan får den sista biten för att illustrera ett fall av perfekt procedural rättvisa. Det oberoende kriteriet är jämlikhet. En rationell aktör som vill ha så stor bit av tårtan som möjligt delar tårtan i lika stora delar om vederbörande vet att han får den sista biten.

3. Rawls citerar med instämmande Cohen (1986) som hävdar att Walzer startar sina moralfilosofiska resonemang på ungefär samma sätt som Platon, Kant och Sidgwick (i moraliska intuitioner) men menar att de skall leda fram till "shared understandings". (Se Rawls 1993:44, n 47)

4. Russell Hardin (1995:60f) menar att kommunitärer som resonerar induktivt i moraliska frågor gör sig skyldiga till det naturalistiska misstaget – de blandar ihop är och bör.

5. Brian Barrys (1991:19) kommentar till Walzers avfärdande av utilitarismen är intressant i detta sammanhang: "If utilitarianism were as outlandish as Walzer implies, it would be incomprehensible that it became the working political morality of a whole society, that of Victorian England". Barry antyder, liksom Cohen (1986), att Walzer egentligen inte utgår ifrån traditioner, utan bedömer traditioner utifrån sina egna moraliska intuitioner.

6. Som JR själv framhåller (s. 129) menar Walzer att rättigheter som tillskrivs stater "derives ultimately from the rights of individuals, and from them they take their force" (Walzer 1977:53). JR gör också Walzer till representant för en individrelaterad, liberal syn på staters rättigheter som innebär att staters suveränitet måste härledas ur medborgarnas samtycke. Den rimliga tolkningen av principerna 'rättvist krig' och 'rättvisa i krig' är, åtminstone enligt Walzer, att de ytterst kan reduceras till individrelaterade moraliska principer – även om stater är rättssubjekt i dessa principers legala motsvarighet. Det behöver inte vara någon analogi eller "isomorfi" mellan det legala regelverket och de moraliska principer som ligger till grund för det legala regelverket.

7. Det var denna distinktion som Rawls utvecklade i sin artikel "Two Concepts of Rules" (1954). Jfr Ri-

ker och Ordershooks (1973:276) distinktion mellan "question of regulation" och "question of action".

8. Principerna "rättvist krig" och "rättvisa i krig" förhåller sig till internationell rätt som Rawls' två rättvisepinciper förhåller sig till en viss institutionell ordning i ett samhälle. Ett visst regelverk, både i en stat och i det internationella samfundet, härleds ur principer om "fairness". Se Rawls 1993b:51.

9. Rawls (1980:84f) delar in procedural rättvisa i två kategorier: de som har ett oberoende kriterium och de som inte har det. De förra kallar han perfekt eller imperfekt procedural rättvisa (beroende på om det oberoende kriteriet uppfylls alltid eller ibland). Exemplet med en tårta som skall delas i lika delar där den som delar tårtan får den sista biten, skall illustrera ett fall av perfekt procedural rättvisa. Det oberoende kriteriet är jämlikhet. En rationell aktör som vill ha så stor bit av tårtan som möjligt delar tårtan i lika stora delar om hon vet att hon får den sista biten. I Rawls' ursprungsposition, däremot, finns inget oberoende kriterium. Där råder ren procedural rättvisa. Rättvisan består i att ett kontrakt sluts enligt de principer som Rawls anger för sin ursprungsposition.

10. Att JR föreskriver att den som väljer mellan optionism och restorationism väljer "liv" sist rimmar inte med Rawls' tes om att det rätta är skilt från det goda. JR:s tanke är att man kan rangordna liv med avseende på välbefinnande, ungefär som man kan rangordna tårtbitar med avseende på storlek (eller näring). Det är denna typ av rangordningar som Rawls vänder sig emot. Istället bör man rangordna innehav av primära nyttigheter och eftersträva jämlikhet. Men olika "liv" som kan skapas med hjälp av primära nyttigheter, kan man inte rangordna. Denna tes är en viktig utgångspunkt i Rawls kritik av utilitarismen. Se Rawls 1980:22f.

11. Dessutom säger den andra delen av ojämlikhetsprincipen (som är lexikaliskt överordnad den första delen) att ojämlikhet beträffande primära nyttigheter är acceptabel om den är knuten till positioner och befattningar som är öppna för alla. Rawls förutsätter med andra ord lika medborgerliga fri- och rättigheter i frågan om möjlighet att inneha offentliga ämbeten även i tillämpningen av ojämlikhetsprincipen (Rawls 1980:61).

12. Brian Barry (1991:9) är ganska hård i sin kommentar om hur Walzer förhåller sig till Rawls:

"Walzer is an attractive and persuasive writer. Nevertheless, I believe that at the core his argument is profoundly and dangerously wrong. His contrast between social criticism and political philosophy is

misconceived. That account of work of political philosophers such as Rawls is a gross caricature. And the comments of the best of Walzer's social critics are systematically misrepresented in order to lend spurious support to his theses."

13. Även olika försök att tillämpa Rawls' rättviseteorori på internationell rättvisa kunde ha diskuterats, t.ex. Beitz (1979, 1991) och Barry (1997). Rawls har också själv utvecklat sin syn på rättvisa mellan stater och mänskliga rättigheter i "Law of the Peoples" (1993b), där han försöker lösa det moraliska dilemma som JR (sex år senare) vill lösa, nämligen rättvisa mellan individer och rättvisa mellan stater. (Artikeln har utvecklats till en bok med samma titel (se Rawls 1999).

Ytterligare en diskurs som är av intresse är debatten om vad som konstituerar ett demos. Att inte ge ryssar fullständiga politiska rättigheter är naturligtvis problematiskt ur demokratisynpunkt. Inte bara allmänna rättviseteorier (som Rawls) utan också normativa demokratiteorier ger uppslag till vilken medborgarskapspolitik i Estland som är rimlig (se t.ex. Beitz 1989). Estland är inte bara en stat utan också en demokratisk stat. Frågan är om demokrati förutsätter ett demos som är homogent i fråga om kulturell och historisk gemenskap (se Weiler 1999).

Referenser

- Barry, B. 1989. *Theories of Justice*. London: Harvest-Wheatseaf.
- Barry, B. 1991. *Liberty and Justice. Essays in Political Theory 2*. Oxford: Clarendon.
- Barry, B. 1995. *Justice as Impartiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Barry, B. 1997. "Humanity and Justice in Global Perspective", i Goodin, R. och Pettit, P. (red). *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Barry, B. 1998. "Something in the Disputation not Unpleasant", i Kelly P. (red) *Impartiality, Neutrality and Justice*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Beitz, C. 1979. *Political Theory and International Relations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Beitz, C. 1989. *Political Equality*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Beitz, C. 1991. "Sovereignty and Morality in International Affairs", i Held, D (red) *Political Theory Today*. Cambridge: Polity Press.
- Buchanan, A. 1991. *Secession*. Boulder: West View Press.
- Cohen, J. 1986. "Review of Michael Walzer's Spheres of Justice", *Journal of Philosophy*, 83, 457-68.
- Dworkin, R. 1986. *A Matter of Principle*. Oxford: Clarendon.
- Elster, J. 1992. "Marknaden och torget: tre slags politisk teori", i Dahl, R. (m.fl.) *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tiden.
- Gauthier, D. 1981. *Morals by Agreement*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardin, R. 1995. *One for All*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Hobbes, T. 1985 (1651) *Leviathan*. London: Penguin Classics.
- Kymlicka, W. 1989. *Liberalism, Community and Culture*. Cambridge: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. 1995. *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (red) 1995. *The Rights of Minority Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Lundström, M. 1999. "Vad innebär jämställdhet?", *Tidskrift för politisk filosofi*. Nr. 2, 5-28.
- Malnes, R. 1992. "Philosophical Argument and Political Practice: On the Methodology of Normative Theory", *Scandinavian Political Studies*. 15. 117-134.
- Morgenthau, H. 1967. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf.
- Popper, K. R. 1972 (1963). *Conjectures and Refutations*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rawls, J. 1954. "Two Concepts of Rules", *Philosophical Review*. 64, 3-32.
- Rawls, J. 1980 (1971). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. 1983a. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rawls, J. 1983b. "The Law of the Peoples", i Shute, S. och Hurley, S., *On Human Rights*. New York: Basic Books.
- Rawls, J. 1999. *The Law of the People*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Riker, W.H och Ordershook. P.C. 1973. *An Introduction to Positive Political Theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Scanlon, T. M. 1982. "Contractualism and utilitarianism", i Sen, A och Williams, B (red). *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. 1994. *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos.

- Walzer, M. 1977. *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books.
- Walzer, M. 1983. *Spheres of Justice*. Oxford: Basil Blackwell.
- Walzer, M. 1994. "Kommentar till Charles Taylor", i Taylor 1994.
- Weiler, J.H.H. 1999. *The Constitution of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Genmåle

Låt mig inleda med att säga att jag uppfattar Mats Lundströms recension av min avhandling som på många sätt ambitiös och intressant. För mig är den alldeles speciellt intressant eftersom han försvarar en position som jag själv övergivit, jag kommer snart förklara varför. Med hänsyn till utrymmet tänker jag inte ägna mig åt Lundströms alternativa tolkningar av min empiri här – även om dessa i allra högsta grad är intressanta och egentligen förtjänar ett eget genmåle. Istället kommer jag att koncentrera mig på det jag uppfattar som den teoretiska huvudfrågan, nämligen frågan om ursprunget till moraliska normers giltighet.

Det finns ett grundläggande problem med det deontologiska tillvägagångssätt som Lundström föreslår. Problemet kan sammanfattas i frågan: Vad har vi bevisat med en moralisk slutsats som följer av förutbestämmande premisser? Rättvisa som opartiskhet är den rättviseföreställning som både jag och Lundström bekänner oss till. Denna rättviseföreställning baseras dock på ett antal premisser som genererar de principer vi (kanske) kan enas kring. Det är premisser om att vi bör bortse från skillnader i makt då vi talar om rätt, att egenintresset alltid existerar, men att det måste hållas i schack och helst vändas till ett allmänintresse, att alla människor är värda samma hänsyn och respekt, att den moraliska utgångspunkten handlar om att betrakta situationen ur den andres perspektiv. Premisserna handlar dessutom om saker som att människor har samma förnuft, i den utsträckning vi inte har det så är det den typ av rationellt förnuft som deontologisk teori laborerar med som är den riktiga sortens förnuft. Vi skulle säkerligen kunna lista ett antal andra premisser. Poängen här är dock

inte att identifiera de underliggande antagandena för rättvisa som opartiskhet, utan blott att påminna om existensen av sådana premisser. Vi bör vara medvetna om att det finns premisser som genererar vårt politikteoretiska perspektiv, vi bör även vara medvetna om att andra premisser genererar andra perspektiv. Vad är det då för problem med det?

Problemet är just frågan om vad vi bevisar. Den avgörande invändningen mot att följa Lundströms rent teoretiska väg för att angripa den estländska medborgarskapsproblematiken är antagligen att den baserar sig på ett cirkelresonemang. Våra opartiska slutsatser är giltiga eftersom de följer av våra opartiska premisser. Men vad har vi då bevisat? Vi har bevisat att våra principer följer av premisserna. Men det säger ju väldigt lite om giltigheten i premisserna, noga räknat ingenting. Eftersom vi inte vet något om giltigheten i premisserna, kan vi heller knappast uttala oss om giltigheten i våra moraliska slutsatser beträffande estländsk medborgarskapspolitik. Premissernas – och därmed slutsatsernas – giltighet vet vi helt enkelt väldigt lite om. Vi kan stipulera att det är så här vi ser på saken. Jag skriver villigt under på att opartiskhetsrättvisans premisser bör ses som moraliskt mer högstående än andra premisser. Men eftersom vi i de här sammanhangen inte har något facit att tjuvtitta i består osäkerheten kring om detta verkligen är den giltiga moraliska utgångspunkten våra stipuleringar till trots. En utilitarist som på ett liknande sätt stipulerar att maximeringen av nytta är överordnad rättvisa kan ju faktiskt ha rätt (Gud förbjude!).

Lundström föreslår i själva verket just det jag avvisar i avhandlingen, att deduktivt applicera ett perspektiv, t ex utilitarismen, på en faktiskt existerande moralkonflikt, och därefter uttala sig som Gud om den korrekta moraliska lösningen alldeles oavsett vad inblandade aktörer eller den övriga världen anser. På en rent teoretisk nivå går detta inte att lösa. Vi kan inte veta om det är konsekventialisten eller deontologen som levererar den giltiga moraliska lösningen. Vi kan endast säga att givet att vi antar dessa premisser är våra slutsatser giltiga, men givet att vi antar andra premisser är också andra slutsatser giltiga. Frågan kvarstår därför, vad har vi be-

visat? Även om jag inte kan finna något moraliskt otillfredställande i Lundströms förslag, tvingas jag vidhålla att det förefaller intellektuellt otillfredställande.

Å andra sidan måste den rent moraliskt, antropologiska väg som Lundström mycket förtjänstfullt argumenterar mot ses som just moraliskt otillfredställande. Här har Lundström en viktig poäng. Att betrakta moraluppfattningar som legitima enbart för att de är befintliga innebär grönt ljus för alla typer av fundamentalism. Talibanerna har rätt att rasa stenmurar över homosexuella och beskära kvinnors frihet eftersom det är så de tolkar Koranens moralpåbud. Fundamentalistiska hinduer har rätt att riva moskéer eller bränna änkor på liknande grunder. Könstympning eller fotbindning måste också ses som legitima praktiker, liksom häxbränning eller offentlig lemlästning i Europa under medeltiden. Kanske får en anhängare av detta perspektiv även problem med Tyskland under nazitiden. Om det inte finns någon instans utanför den egna kulturen som kan legitimera moraliska normer, kan vi knappast säga att de många tyskar som var antisemiter under Hitler hade fel. Vi kan tycka att judeutrotningen var fel utifrån vår kulturs normer, men knappast ifrågasätta legitimiteten i antisemiternas värderingar. De hade rätt utifrån sin kulturs normer, precis som vi har rätt utifrån vår. På en metaetisk nivå blir därför en antisemitisk kulturs moral lika legitim som en liberal moral med detta perspektiv. Detta framstår onekligen som besvärande, ja som fränstötande om vi ska tala klarspråk.

Hur bör vi då förhålla oss till giltighet i moraliska frågor? Ja, inte är det lätt. Båda de ovan beskrivna positionerna är ju otillfredställande på olika sätt. På en metateoretisk nivå framstår dock den väg som Habermas och Rawls numera tycks ense om som fruktbar, åtminstone i huvudsak. Både Rawls och Habermas är kontextkänsliga på ett sätt som tycks antyda en mellanposition mellan kantiansk konstruktivism och empirisk interpretationism. I Rawls' fall rör det sig fr a om hans idé om ett reflektivt ekvilibrium, där han tänker sig att vi ska reflektera över och korrigera hans rättviseteori så att den överensstämmer med våra faktiska, befintliga rättviseföreställningar och –intuitioner (och vice versa

– abstrakt rättviseteori påverkar självklart också våra faktiska föreställningar om rättvisa). Hos Habermas handlar det fr a om idén att det är vanliga människor med befintliga föreställningar om rättvisa som ska delta i hans ideala samtal. Båda tycks dessutom mena att det kantianska kravet på universaliserbarhet ska tolkas rent proceduriellt. Det är ett krav vi ålägger oss för att minimera egenintressets genomslag i den rationella procedur som ska generera ett rättvist utfall. Det har mindre att göra med universalismen i utfallet, dvs att de substantiella principer vi enas om faktiskt är universellt giltiga i tid och rum.

Nu hänger nog procedur och substans mer intimt samman än Rawls och Habermas är villiga att medge. Deras hårt riggade procedurer avslöjar att de faktiskt eftersträvar ett bestämt utfall. Skenbarheten i förutsättningslösheten är antagligen mest flagrant hos Habermas, som hävdar att han inte vill uttala sig överhuvudtaget om utfallet av det ideala samtalet. Samtidigt förutbestämmer han ett utfall genom att postulera den avgörande substantiella inskränkningen att samtalet måste få fortsätta. Men eftersom samtalsituationen är så hårt villkorad av maktfrihet och rationell kommunikation krävs det ett ytterst rättvist och demokratiskt (=opartiskt) utfall för att denna procedur ska kunna återskapas. Även Rawls riggar sin ursprungssituation så strängt att det knappast är lönt att placera mer än en person bakom okunskapens slöja, alla kommer ju att komma fram till samma sak, nämligen, frihets- och skillnadsprincipen.¹ Både Habermas och Rawls tycks därmed vara tillbaka i den cirkulära fälla som präglar deontologisk teori. De villkorar proceduren med opartiska premisser som bestämmer utfallet, men varifrån kommer premisserna? Från Gud? Från Platons idévärld? Från Förnuftet självt? Av dessa kandidater skulle de flesta idag antagligen rösta på den sistnämnda, men eftersom en hel del mycket förnuftiga människor faktiskt är konsekventialister tycks vi inte riktigt kunna bli eniga den vägen heller.

Rawls löser dock en hel del av dessa invändningar genom att påstå att hans teori inte bara utgör en uttolkning av existerande rättviseföreställningar, utan att den faktiskt utgör den bästa uttolkningen av dessa föreställningar. Den sam-

manfattar både den intuitivt tilltalande idén om att vi bör betrakta situationen strikt opartiskt då vi träffar ett moraliskt val. Den sammanfattar dessutom – och löser upp – den konflikt mellan frihet och jämlikhet som är så central i moral och politik. Jag är faktiskt villig att instämma i Rawls' anspråksfulla påstående att hans teori är den bästa rättviseteori vi har att tillgå. Samtidigt är jag fullt medveten om att anledningen till mitt instämmande är att Rawls kommer fram till det jag redan visste. Det är ingen tillfällighet att jag gillar Rawls samtidigt som hans slutsatser överensstämmer med mina åsikter. Ska vi vara ärliga rawlsianer bör vi medge att det är dåligt bevänt med reflekterandet i Rawls' ekvilibrium. Värderandet av Rawls' teori gentemot faktiskt existerande rättviseföreställningar lyser rentav med sin frånvaro i *A Theory of Justice*, liksom i hans senare böcker.

Samtidigt är Rawls' grundidé om ett reflektivt ekvilibrium nog ändå den bästa kandidaten när allt kommer omkring. Den tillåter en förnufts-mässig värdering av faktiskt existerande moraluppfattningar, och tvärtom tillåter den en empirisk påverkan på våra abstrakta teorier. Idealt sett skulle ett reflektivt ekvilibrium vara en blandning mellan rationell konstruktion och moraltolkning, mellan elitär abstraktion och folklig förankring om man så vill. Ska denna idé tas på allvar kräver den dock betydligt mer av politisk antropologi än kantianska konstruktivisterna vanligtvis är villiga att smutsa ned sina händer med. Låt mig i det här sammanhanget påpeka att jag finner det uppmuntrande att Lundström – som tycker att det är en kontroversiell uppfattning att rättvisa behöver stöd av empiriska data – faktiskt bryr sig om vad esterna och ryssarna i Estland tycker är rättvist och att han går i klinch med mina tolkningar på ett engagerat sätt. Hans inställning antyder att han kanske inte riktigt tror på den rena konstruktivismen. Denna position skulle i sin mest elitära version faktiskt kunna innebära att forskaren – tryggt lutad mot en Brian Barry eller en Tomas Scanlon – ”upplyser” de inblandade aktörerna om vad som egentligen är rättvist, i strid med vad de inblandade själva faktiskt tycker är rättvist. Det skulle kanske kunna fungera progressivt på det sätt som Lundström menar, men det skulle

antagligen ännu mer framstå som just elitism och förmynderi.

Mitt eget projekt i avhandlingen utgör ett försök att åstadkomma den blandning av moral-tolkning och konstruktivism som jag tror att Rawls avser – men inte genomför – med sin idé om ett reflektivt ekvilibrium. Sanningen att säga är kanske inte denna metod fullt så märkvärdig som jag själv skulle vilja se den. Inte heller är den så motsägelsefull och ”moraliskt tvivelaktig” som Lundström tycks mena. Egentligen rör det sig om en politikteoretisk utveckling av klassisk argumentationsanalys. I klassisk argumentationsanalys utgörs det första ledet av tolkning av argumenten (vilket jag gör). När väl argumenten tolkats värderas de utifrån sin egen inre konsistens och yttre hållbarhet (jag gör både och). Därefter vägs och värderas de mot varandra (det kan jag inte heller förneka att jag gör). Mitt bidrag är att integrera denna argumentationsanalys i en rättviseteorisk diskussion, både i det tolkande och det värderande ledet. Ett ännu mer innovativt grepp skulle måhända vara att väga faktiskt existerande rättviseföreställningar mot abstrakt rättviseteori i någon form av dubbelriktad diskussion. Ett antropologiskt/politisk filosofiskt projekt av det slaget rymdes dock inte inom ramen för denna bok. Det får istället anstå till nästa projekt.

Jouni Reinikainen

Not

1. Här bör det påpekas att Mats Lundström tycks ha missuppfattat Rawls när han skriver att frihet inte ska inkluderas bland de primära nyttigheterna. Enligt Rawls ska de primära nyttigheterna faktiskt inbegripa ”rights and liberties, powers and opportunities, income and wealth.” (Rawls J, 1971, s. 62). Rawls påpekar att hans två rättvisepprinciper – frihetsprincipen och skillnadsprincipen – ska ses som specialfall av en övergripande rättviseföreställning enligt vilken alla primära nyttigheter, *d v s* även fri- och rättigheter, kan fördelas ojämnt om det är till gagn för alla, och i synnerhet för den sämst ställda: ”All social values – liberty and opportunity, income and wealth, and the basis of self-respect – are to be distributed equally unless an unequal distribution of any, or all,

of these values is to everyone's advantage." Det bör noteras att Rawls i denna passage öppnar för positiv särbehandling av utsatta grupper som kan missgynnas av ett system med kategoriska lika rättigheter. Egentligen tycks det därmed bara vara skillnadsprincipen som utgör det rationella utfallet av ursprungspositionen, men då inkluderar skillnadsprincipen både frihet och social och ekonomiska resurser. Rawls' antagande om egenintresset skulle kanske kunna förklara varför Rawls, när han kommer till sina specialfall, ändå vill basera frihetsprincipen på kategorisk jämlikhet. Om egenintresset utgör en Hobbesiansk kraft i Rawls' teori – vilket han själv förnekar, men jag ändå hävdar i min avhandling – skulle lika rättigheter kunna betraktas som den enda garantin mot den manipulation och orättvisa som positiv särbehandling då riskerar att föra med sig. I det fallet skulle det möjligen vara rationellt att föredra lika rättigheter, men det måste i ursprungssituationen vägas mot de nackdelar som blivande medlemmar av informellt diskriminerade grupper ser i ett system med kategoriska lika rättigheter. Det är därför inte helt självklart att utfallet skulle bli ett kategoriskt försvar av lika rättigheter även om vi gör ett Hobbesianskt antagande om egenintresse. Eftersom Rawls i sin övergripande rättviseföreställning ändå tar ställning för positiv särbehandling kan man gissa att han faktiskt tror att vi till skulle föredra positiv särbehandling ändå, trots den orättvisa det innebär för medlemmarna av den i övrigt privilegierade gruppen.

Slutreplik

I sitt svar till mig fokuserar JR på en frågeställning: "frågan om ursprunget till moraliska normers giltighet". Redan i JR:s formulering av frågan antyder det genetiska misstag som präglar hans avhandling. Normers giltighet bestäms inte av deras "ursprung". Termen "ursprung" handlar om kausalsamband, inte om legitimerande teoretiska samband.

JR kallar min argumentation om vad som är rättvisa "deontologisk". Men deontologi är ingen metaetisk kategori, utan en etisk. Kant och Rawls är deontologer. Men det som JR vänder sig emot är deras konstruktivism, d.v.s. uppfattningen att man kan argumentera abstrakt för moraliska normers giltighet. Utilitarismen, som JR också vänder sig emot, är konsekvensialis-

tisk, men bygger också på ett slags konstruktivism (även om premisserna är annorlunda). Begreppsparet deontologi-konsekvensialism ligger således vid sidan av den problematik som JR vill diskutera. Den interpretativa metod som JR själv förespråkar utesluter inte en deontologisk etik – om den motsvaras av "shared understandings".

JR vänder sig mot tanken på att man kan argumentera "deduktivt" i moralfrågor, d.v.s. härleda moraliska normer ur premisser. Han tycks tro att deduktion är samma sak som "cirkelresonemang". Men deduktion är inte cirkulär. Däremot är den en tautologi, vilket innebär slutsatserna följer av premisserna. Ett cirkelresonemang är däremot platt i den meningen att en slutsats redan är formulerad i en premiss (t.ex. premiss: A är unkarl. Slutsats: A är ogift.) Rawls' härledning av sina rättvisepprinciper är dock inte cirkulär utan (i en informell mening) deduktiv. Att kräva att han skall bevisa sina premisser i sin härledning av sin rättviseteori är helt missriktat. Premisserna kan inte bevisas av den härledning i vilka de ingår. Det vore att kräva ett cirkelresonemang.

Valet av premisser i moralfilosofisk argumentation handlar metaetik (främst värdeepistemologi). Och vilka premisser man än väljer måste man, om man inte vill vara motsägelsefull, följa logiska principer när man argumenterar. Även den interpretativa metod som JR förespråkar bygger på en premiss, nämligen att giltigheten av moraliska normer bestäms av "shared understandings". Denna premiss är lika osäker och spekulativ som en konstruktivistisk premiss som säger att man härleda moraliska normers giltighet ur ett abstrakt, "konstruktivistiskt" resonemang. Och även den interpretativa härledningen av moraliska normer är tautologisk i den meningen att dess slutsatser följer av de premisser man väljer. Dessutom skulle man kunna anklaga den interpretativa metoden för att vara cirkulär, eftersom den förutsätter det som skall bevisas, nämligen att observerade moralföreställningar är giltiga moralföreställningar.

Man kommer inte undan problemet med att välja metaetiska premisser genom att hänvisa till "shared understanding", eftersom denna hänvisning i sig är en moralfilosofisk premiss. Inte

heller JR kan lyfta sig i håret; han måste välja vissa metaetiska premisser som inte kan bevisas. Walzers interpretationism kan inte bevisas på något säkrare sätt än Rawls' konstruktivism. Något "bevis" i detta sammanhang kan man inte få. Det handlar om en rimlig värdeepistemisk argumentation som är mer eller mindre spekulativ, liksom alla kunskapsteoretiska positioner. Därmed inte sagt att alla kunskapsteoretiska positioner är lika rimliga. Men någon empirisk evidens kan man naturligtvis inte åberopa – om man inte vill resonera cirkulärt.

Tron att man på empiriska grunder kan härleda en moral drabbas av "the open question argument": Är det som folk tror är rättvist verkligen rättvist? Argumenten mot interpretationismen (från bl.a. Barry och Dworkin, som inte JR bemöter) går ut på att den inte besvarar frågan om vad rättvisa är. Rättvisan kan inte härledas ur moraliska föreställningar; den kan däremot föreskriva vissa moraliska föreställningar.

Alla som resonerar principiellt och "abstrakt" i moralfrågor riskerar naturligtvis att anklagas för "förmynderi" och "elitism" i den meningen att de vill tala om för folk vad som är rätt och fel. Men att kritisera anhängare av t.ex. mänskliga rättigheter för elitism och förmynderi är ganska poänglöst. Alternativet är att inte förespråka mänskliga rättigheter – om folk inte tror på dem. En sådan hållning vore amoralisk och relativistisk (något som JR vänder sig emot).

En annan fråga är naturligtvis om man skall använda tvång för att implementera mänskliga rättigheter. Det faktum att man anser att brott mot mänskliga rättigheter är förkastliga innebär inte att man till varje pris skall påtvinga stater respekt för mänskliga rättigheter. Ibland kan priset vara för högt i form av mänskligt lidande.

Att jag "går i klinch" med JR:s tolkningar av vad ester och ryssar anser vara rättvist beror inte på att jag bejakar JR:s interpretativa metod. Syftet är bara att ifrågasätta om JR:s tolkningar är riktiga – oavsett vilka moralfilosofiska slutsatser man kan dra av dem. Idéanalysen kan ju kritiseras som sådan. Min kritik härvidlag besvaras dock inte av JR – trots att den för honom inte bara har saklig utan också moralisk relevans.

JR missförstår Rawls' idé om reflektivt ekvilibrium. Den bygger inte på tolkning av *andras*

moraliska föreställningar, utan på ett slags introspektiv metod där de egna moraliska upplevelsena konfronteras med abstrakta moraliska principer (se Rawls 1980:20; 48-51, 120). I denna "inre dialog" mellan känslor och förnuft formas generella moraliska principer

Rawls anger också två andra sätt att härleda moraliska principer: teorin om det rationella valet bakom okunnighetens slöja och teorin "public reason".¹ Den förra är mer konstruktivistisk än den senare. Idén om "public reason" är ett slags kollektiv motsvarighet till individens reflektiva ekvilibrium. Men, som jag visat i min recension, vänder sig Rawls mot Walzers interpretationism. Existerande moraliska föreställningar är inte normkällor, utan *diskursiva utgångspunkter*. Det är argumentationen som är normkällan; inte föreställningarna. I denna argumentation har JR:s ambitiösa avhandling en förtjänst eftersom den blottlägger problem i sina egna premisser.

Mats Lundström

Not

1. JR skriver att jag missuppfattat Rawls när det gäller frågan om rättigheter och friheter kan fördelas ojämnt. Det citat av Rawls som JR anger i sin not beskriver en allmän föreställning om rättvisa som tillåter att alla "social values", inklusive friheter och rättigheter kan fördelas ojämnt om det är till allas fördel. Vad jag avsåg var dock Rawls' egen teori om rättvisa, som han kallar "justice as fairness". Och vad jag förstår är det också den teorin som JR refererar till när han gör en rawlsiansk tolkning av "shared understandings" bland ester och ryssar. (se s. 140). Rawls (1980:63) framhåller: "In developing justice as fairness I shall, for most part, leave aside the general conception of justice and examine instead the special case of the two principles in serial order. The advantage with this procedure is that from the first the matter of priorities is recognized and an effort made to find principles to deal with it. One is led throughout to the conditions under which the acknowledgment of the absolute weight of liberty with respect to liberty with respect to social and economic advantages." Jag medger att jag borde kallat de senare "primary social goods", som Rawls gör. JR har rätt i att även fri- och rättigheter är "primary goods", men han har fel om

han tror att "justice as fairness" medger att medborgerliga fri- och rättigheter kan fördelas ojämnt. (Se Rawls 1980:61f)

ERIKA SVEDBERG: *The "Other" Re-created. A Relational Approach to East-West Negotiations.* Lund: Lund Political Studies 112, 2000.

Forehavendet for Svedbergs avhandling er å kaste lys over interkulturell kommunikasjon, spesifikt forhandlinger mellom 'øst' og 'vest' i overgangsperioden fra kommunisme via post-kommunisme til der vi er nå (som ifølge Svedberg er post-postkommunisme). Avhandlingen arter seg som en marsj gjennom en rekke forskjellige faglitteraturer – sovjetologisk, feministisk IR, interkulturell kommunikasjon etc. – med det for øye å ordne, forstå og modellere egen og en rekke intervjuobjekters deltagelse i forhandling. Det empiriske materialet er fra det ikke-russologer ville kalle utviklingsprosjekter, men det er et sentralt poeng for Svedberg at dette materialet fra "mikro-planet" også kan kaste lys over hva som skjer på "makro-planet", som for Svedberg først og fremst synes å være statssystemet.

Svedbergs utgangspunkt er kognitiv teoridannelse, men hun distanserer seg allerede i utgangspunktet fra mange av dets forutsetninger og metodiske grep. Således heter det for eksempel allerede innledningsvis at hun vil holde seg til det tekstlige, ikke til intensjoner eller sannhet. Hun relaterer dette til Lennart Lundquists tre nivåer for analyse – tekst, informasjon, virkelighet, og tar et klart standpunkt:

In this study, the intention has been to focus on what the respondents said and wrote, thus it sits firmly on the first, textual plane [...] in Lundquist's model. Consequently, I will refer only to the negotiators' descriptions of other people and situations along with their expressed hypotheses about people and events. In other words, I do not intend to create models for anyone's perceptual patterns or cognitive structures (the informational plane), nor will I clarify whether what they said happened actu-

ally happened the way they said (the plane of reality). (p. 19)

Det som står i sentrum her, er altså selve de uttrykkene, utropene og utfallene de forhandlende kommer med – ikke i forhandlings situasjonen, men etterpå. Og det er helt vesentlig, fra titelen, gjennom alle kapitlene og til konklusjonen, at Svedberg fokuserer på den relasjon de forhandlende har, heller enn på hver enkelt forhandlende person eller part i isolasjon.

Hvorfor er dette viktig? Fordi Svedberg er interessert i aktører slik de er situert i verden, ikke slik de "burde" være. Hun typologiserer riktignok både forhandlingsstiler og forskjellige typer møter, men hovedpoenget er hva slags sosial relasjon som utspiller seg gitt dette. En antropolog ville si at hun er prosessorientert, snarere enn strukturorientert.

Det er vel også denne troheten mot relasjon, øyeblikk, og situasjon som forklarer hvorfor Svedberg bruker ikke mindre enn to kapitler på å reflektere over egen situerthet – sosialt og faglig. Etter innledningen følger kapittel to, som er en gjennomgang av sovjetologien, forstått som en sosial politisk praksis snarere enn som objektiv og avsondret vitenskapelig produksjon. Hun veier sovjetologien og dets utøvere ut ifra i hvilken grad de var refleksive i sitt forhold til Sovjetunionen. Spesifikt er det viktig for henne i hvilken grad de var oppmerksom på, redegjorde for og korrelerte for sitt eget sosiale og politiske ståsted. Kapitlet er formet som en serie veiinger av andres produksjon, der én forsker er funnet tung nok: Arno Meyer. Kapitlet fremstår på mikroplanet som en redegjørelse for Svedbergs egen dannelseshistorie og sosialisering. På makroplanet fremstår det som et angrep på ideen om at Sovjetunionen først og fremst var totalitært og *sui generis*.

Kapitel tre er en feiring av feministisk teori om internasjonal politikk. Poenget er å få frem at om alle sosiale praksiser er situerte, må de også nedfelles i noe kroppslig, og i og med at det kroppslige er kjønnnet, må alle sosiale praksiser dermed nødvendigvis være kjønnete. Ved å fokusere på dette, kan ny innsikt vinnes: "The argument is that with an engendered relational approach, the analysis is functionally widened to include new aspects of the negotiation relationship." (p.

67) Som i sovjetologkapitlet løftes én forsker frem som eksemplarisk: Jean Bethke Elshaint. Kapitlet fremstår på mikroplanet som en rede-gjøelse for Svedbergs egen situert i Russland, som ung svensk kvinne. På makroplanet fremstår det som en lang, overbevisende og viktig forklaring på ideen om at den vestlige forhandler alltid må være en mann. Dete skyldes blant annet ifølge Svedberg at man tenker forhandling med "Øst" som metaforisk krig: "With an analogical thinking between the domestic ("the home office") and the post-Soviet negotiation context ("the front") it was perhaps not altogether surprising to find that all Western business negotiators interviewed concluded that future Western negotiators to Russia ought, first of all, to be men." (p. 84) Det er imidlertid sammenflettingen av de to planene som er hovedpoenget. Med utgangspunkt i en studie av Ashworth og Swatuk skriver Svedberg:

To Lucian Ashworth and Larry Swatuk there is a connection between Western notions of femininity and masculinity as binary opposites and the analysis and practice of politics on all levels "from the household (i.e., man as breadwinner) to the civil state (i.e. the domestic, knowable realm) to the anarchical interstate system (i.e. the unknowable Other). In all cases power is dependent on a gendered definition of power...". In other words, the theory of an analogous gendered thinking between the domestic and the international might help to explain why, in my empirical material, Western negotiators all declared that a first prerequisite for a good negotiator to Russia is to be male. In the analogy, the household on the domestic scene is the nation on the international arena. [...] According to the Western negotiators, many of whom had extensive experience of negotiating in the Soviet Union and Russia, there were at least two reasons why a Western negotiator had to be male. First, Russia was [i.e. is] a notoriously macho society, ruling out the possibility that a woman negotiator would be at all efficient in achieving any profitable settlements. Second, since the negotiations often would take place between two teams of men, the activities away from the negotiation table would often involve heavy drinking and situations that could be

potentially dangerous for a Western woman. The dangers imposed on the woman colleague would mean an extra burden on her male colleague, who would feel obliged to protect his female colleague and therefore would not be able to concentrate on the main task of the job. (pp. 61-63)

Det er befriende at Svedberg, som er opptatt av relasjoner, ikke behandler bare ett av de biologiske kjønn, slik det fortsatt er vanlig på å gjøre i mye feministisk forskning. I Norge kalles for eksempel feltet uforståelig "kvinne- og kjønnsforskning"! I og med at de fleste opererer med bare to biologiske kjønn, skulle man tro at de to eneste logiske mulighetene ville være å snakke enten om "kjønnsforskning" eller om "kvinne- og mannsforskning". Hvorom allting er, Svedberg har noen herlige gjennomganger av hvorledes en eksplisitt, hierarkisk og aldri hvilende russisk maskulinitet støter sammen med en mer implisitt og mindre insisterende men ikke nødvendigvis mindre hierarkisk "vestlig" maskulinitet. Denne mannlige Russlands-fareren fant i alle fall diskusjonen av to sammenstøtende maskuliniteter spesielt overbevisende.

Kapitel fire er en gjennomgang av forhandlingsteori under overskriftene spillteori, behaviorisme, sosial prosess, der eksempler på disse tre infallsvinklene relateres til og delvis innforlives i forfatterens egen relasjonelle infallsvinkel. Forfatteren påpeker at mange studier av russisk forhandlingsstrategi opererer med en nasjonal stereotyp snarere enn å være generell og komparativ i sin tilgang å forsøke å huske at den forhandlingsstilen man beskriver ikke nødvendigvis er "typisk russisk", men også rent generelt kan kalles "tøff" og gjenfinnes i en rekke forskjellige forhandlings situasjoner i en rekke forskjellige kontekster. Axelrods rasjonalistiske analyser roses for å være nyttige for forhandleren. Behavioristene v/Erwin Goffmann roses for å ha fremhevet hvorledes inntrykket av den andre former ens egen infallsvinkel. Litteraturen om krysskulturell kommunikasjon roses for å ha innarbeidet ideen om at vi alle bærer "tainted eyewear". Analysene av sosial struktur roses for å fremheve kontekst. Alle får kort sagt sitt – Svedberg tror i tråd med sitt program slik det fremsettes i denne avhandlingen hverken teore-

tisk eller i praksis på vedvarende og ensidige kritiske angrep, men lever som hun preker. Hennes egen variant beskrives som følger:

At the center of the relational approach is an introspective process which includes both a critical understanding of the observer's own research context's historical biases and hidden assumptions and oneself, in the role as either observer or negotiator. Obviously, this depends upon whether we are referring to the activity of analyzing or practicing negotiation. In short, in the relational approach the person/observer/negotiator is, via a self-reflective process, consciously aware of his or her own reactions. Thus the relational approach to negotiations entails not just asking: How should this person/situation/myself be categorized? but taking one step further and also asking: Why do I think the way I do? In other words, why do I categorize this person/situation/myself *in this way?* (p. 115)

Igen noterer man seg et sammenfall mellom de oppgitte teoretiske hensyn og den faktiske utformingen av denne analysen (I dette tilfelle: kapitlene om sovjetologi og feminisme som situerer Svedberg historisk og (delvis) sosialt). Grunnen er nå ryddet for hovedanalysen, som kommer i kapitlene fem og seks, om tre typer møter. De er symmetriske speil-møter, samtykkende møter, og en type møter som har gitt avhandlingen sin tittel: "den gjenskapte andre".

Symmetriske møter er en gammel kjenning fra Bronfenbrenners klassiske artikkel fra 1961. Poenget er at to parter ser på hverandre og ser lignende ting. Svedberg ser en spenning her, mellom Bronfenbrenners kognitive tilnærming og sin egen relasjonelle. Som hun skriver på p. 128:

...cognitive theory's impact on the social sciences at large, and on political science and much of IR in particular, has been so profound that indeed, as a researcher, to rid oneself entirely of its influence is hard to imagine. In other words, although, as discussed in Chapter 4, "the gaze" was found to be incompatible with the relational approach, there are indeed parts of the cognitive field that I have found useful.

Jeg skal komme tilbake til dette; i denne sammenhengen er poenget simpelthen at noen møter karakteriseres som "symmetriske". Svedberg gir som eksempel en situasjon der begge parter etter møtet gir uttrykk for at den annen part er som barn.

Samtykkende møter er møter der den ene parts representasjoner av virkeligheten av ymse årsaker får stå uimotsagt. Svedberg gir et underholdende eksempel som hun kaller "the Western princess factor". Hun avstår fortjenestefullt fra å gjøre et eksplisitt poeng av at "Western princesses" uten unntak er menn, nemlig den nevnte forhandler som kommer til Moskva, hvor de får spesialbehandling i form av renoverte leiligheter etc. etc. Referansen synes å være til H.C. Andersens "Prinsessen på erten" – poenget er at jo flere spesialfordeler forhandleren får, jo mer ber han om. Men, til forskjell fra i eventyret, jo mindre imponert og jo mer irritert er de lokale over hans prinsessenykker. Poenget er imidlertid at de innfødtes irritasjon ikke kommer til overflaten, fordi de som nærer den av denne og hin årsak ikke ser seg tjent med å la den gjøre det.

Den tredje typen møter er altså "den gjenskapte andre". Svedberg beskriver det som følger:

In short, the other recreated is a type of meeting resulting from a dissatisfying negotiation relationship of low levels of trust between the parties. The Easterner and the Westerner, each on their side, have concluded that the other's behavior is too difficult to work with. When we experience the other to be too different from ourselves, too difficult to understand and predict, we rely on stereotypes to predict the other person's behavior. The person actually stops seeing the other as an individual and instead bases all judgment regarding the other on sweeping suppositions about his or her group and how they are ... (pp. 171-172)

Fra det empiriske materialet gis to eksempler. A: En russisk *biznizmen* som etter en utmattende forretningsreise til Vesten får en halvbrukt sminkesak i "gave" fra en slektning av sin vestlige "partner" og bestemmer seg til å droppe videre jobbing for vestlige. Begrunnelse: "I knew in that moment that never again would I trust a Westerner I worked with. Deep down, Westerner

ners have nothing but pity for us Russians.” (sittert p. 174). B: En russisk akademiker som leser en vestlig kollegas manuskript høyt for russiske forsamlinger, som om det skulle være hans eget, og etter hvert konkluderer at han ikke lenger trenger den vestlige kollegen – altså at han kan fortsette som om det *virkelig* er sitt eget materiale han foreleser fra. Poenget er selvsagt ikke om dette er holdbare påstander eller ikke – Svedberg var i utgangspunktet klar på at det ikke er hennes poeng å veie disse påstandene som sannhetskrav. Poenget er at disse øyeblikkene stenger for muligheten til videre møter – den andre blir gjenskapt som en ikke-person.

Svedberg konkluderer med at hennes analyse styrker tidligere lesninger levert av Steven Sampson og Janine Wedel: Møtene mellom “Vest” og “Øst” har gjennomløpt en serie, der speilmøtene dominerte under Den kalde krigen, de samtykkende møtene under post-kommunismen i perioden 1991-1994, og der man siden dengang i økende grad har fått møter av typen “den andre gjenskap”.

Dette er en morsom analyse. Kanskje kunne den ha blitt enda morsommere om Svedberg i tillegg til de betydelige mengdene litteratur hun faktisk har benyttet, også hadde gått nærmere inn på litteraturen om kultur, utvikling og symbolsk status.

Svedberg sier hun “bruker” kulturbegrepet snarere enn å “problematisere” det. En omkostning ved dette, er at hun ikke kan gå nærmere inn i hva det er som skjer når to grupper av forhandlere utvikler *rapport* med hverandre. Slik bl.a. Raymond Smith (1989) understreker, dreier det å etablere en relasjon mellom en “vestlig” og en “østlig” bl.a. om å få definert situasjonen som delvis tilhørende den private sfære, og ikke den offentlige, fordi russere ser kollegarelasjonen som uadskillelig fra vennsapsrelasjonen, som tilhører den offentlige sfære. Svedberg nevner selv hvorledes russerne i hennes materiale hele tiden klager over at det er vanskelig å utvikle personlig vennskap med de vestlige kollegene. Her har man et eksempel på en forskjell som er kulturell, og som ikke minst gitt Svedbergs ståsted i feministisk teori skulle være en opplagt kandidat for dissekering i termene offentlig/privat. En videre omkostning ved ikke å problema-

tisere kulturbegrepet, er at det forblir uavklart hvorledes relasjonen institusjonaliseres når første kontakt er etablert: hvilke sosiale samhandlingsmønstre blir varige, på hvilken måte, og over hvilke typer situasjoner?

Hva utvikling angår, synes det i alle fall for denne leseren som at Svedberg leverer en case-studie av en utviklingsrelasjon, men uten mer enn indirekte å knytte an til utviklingslitteraturen. Utvikling kan forstås som en diskurs der en utenforstående agens forsøker å bringe et samfunn eller en del av et samfunn fra én observert tilstand til en annen postulert tilstand, der den postulerede tilstand oppleves av den utenforstående som normativt bedre enn den observerte tilstand. Cowen og Shenton (1996) fokuserer på hvorledes denne diskursen har vokst frem over de siste to hundre år. Hovedpoenget deres er forholdsvis enkelt, og kan faktisk utledes direkte fra deres definisjon av utvikling. I og med at det alltid må være snakk om utvikling fra en tilstand til en annen, og begge tilstandene må være kjent, kan utvikling bare defineres av en agens som kjenner begge tilstandene. Men, i og med at de som selv lever i det samfunn eller den del av et samfunn som skal utvikles nødvendigvis ikke kan se inn i fremtiden, må det være den utenforstående agens, og ikke de som skal utvikles selv, som må definere hva utvikling er. Selve ideen utvikling forutsetter altså nødvendigvis det de kaller en “trustee” – en formynder – som kan levere oppskriften på utviklingens mål. Arturo Escobar (1995: 40) konkretiserer hvilke effekter dette har ved å vise hvorledes diskursen om utvikling ikke ble konstituert av sitt objekt, altså de samfunn eller deler av samfunn som skulle utvikles, men derimot av selve måten de som oppkastet seg til utviklere plukket ut enkelte relevante sosiale praksiser som de ville avskaffe eller pleie, og hvorledes disse praksisene ble presentert som et hele. I Svedbergs materiale er det helt utpreget hvorledes de vestlige forhandlerne forsøker seg på slike grep. Som James Ferguson (1990) viser, er en slik diskurs selvdrivende. Selv når det er åpenbart for alle – også utviklele og deres oppdragsgivere – at prosjektet ikke oppnår det det faktisk oppgir å være sitt mål, har diskursen en slik treghet at den fortsetter å produsere de samme effektene igjen og igjen. Ut-

viklingsdiskursen gjør det som i utgangspunktet er et spørsmål om fordeling og bruk av ressurser, altså et tradisjonelt politisk spørsmål av typen “who gets what when”, til et teknisk spørsmål om å sørge for at enkelte kvantifiserbare målsettinger oppfylles. De som utvikles gjøres dermed til klienter for et byråkratisk system som funksjonerer på en for dem ugjennomtrengelig måte. Samtidig har utviklingsdiskursen den effekt å gjøre noe som i utgangspunktet er et politisk problem og altså hører hjemme i en sosial sfære der konflikt og kamp er det forventede og altså “normale”, til et teknisk spørsmål der det forventede og altså “normale” er byråkratisert kanalisering av midler fra et sentralt punkt til et lokalt punkt. Dette innebærer en avpolitisering, i den forstand at det fremstår som “normalt” at utviklingsdiskursen ikke preges av konflikt og kamp, men av rutiniserte handlinger mellom klart definerte aktører. Det innebærer også at spekulasjoner om at utviklerne og/eller deres oppdragsgivere har de og de intensjoner, for eksempel neokolonialistiske, faktisk er overflødige. Som antropologen Knut Nustad (2000) påpeker, er slike analyser oppklarende hva angår utviklernes/formyndernes praksis, men den forteller oss ingenting om hvorledes de subjektene som faktisk utgjør det samfunn eller den del av et samfunn som skal utvikles, forholder seg til diskursen. Med utgangspunkt i feltarbeid utenfor Durban i Sør-Afrika viser han hvorledes lokale utviklere begynner sine forsøk på å stabilisere et nabolag ved å gi husstander nummer. De som faktisk bor i nabolaget benytter umiddelbart anledningen til å konstruere så mange hus som mulig, for dermed å tilrive seg et maksimalt antall numre. Disse numrene – til hvilke det hørte mer eller mindre ferdige hus – kunne så selges eller leies ut til andre. Resultatet var at de som greide å tilrive seg et maksimalt antall numre, skaffet seg en ny ressurs. Det avgjørende i et utviklingsperspektiv er at disse menneskenes individuelle strategier ikke medførte noen heving i nabolagets standarder slik de ble bedømt av utviklerne. Utviklingen feilet altså på egne premisser – uten at dette fikk konsekvenser for måten utviklingsarbeidet ble drevet på. Her åpner det seg et perspektiv som Svedberg ikke minst

kunne ha anlagt for å få mer ut av kategorien “samtykkende møter”.

Hva symbolsk status angår, er det to problemer som godt kunne ha vært talet. For det første den feministiske ideen om “æreskvinnen”. “Æreskvinnen” (the honorary female) er en biologisk kvinne som innlemmes i en maskulin gruppe på den forutsetning at samtlige involverte underforstår at hun er en mann – i betydningen blir behandlet *som om* hun er en mann. Dette dreier seg ikke om en praksis som bare kan finnes i kjønnsrelasjoner: i Sør-Afrika hadde man endatil formalisert dette, slik at mennesker som ikke efter lovfestede kriterier hvar “hvite”, like fullt kunne være “æreshvite” (det gjaldt for eksempel sorte amerikanske ambassadører). Man kunne tenke seg at vestlige forhandlere når de sier at forhandlere “måtte” være kvinner, ville ha en fleksibilitet i sin kategorisering som kunne analyseres ved hjelp av ideen om symbolsk status. Det er pussig at Svedberg ikke tar opp disse problemene, idet hun forteller at hun selv har lang erfaring med å være vestlig forhandler og er kvinne, og gjør det til kanskje den fremste vitenskapelige (og relasjonelle?) dyd å være refleksiv omkring egen praksis. Det andre problemet som kunne ha vært belyst, er hvorledes forandringer på makroplanet innvirker på de representasjonene Svedberg rapporterer fra mikroplanet. Hvilken rolle spiller det for eksempel at toppforhandlinger mellom Øst og Vest *post* Madelaine Albright involverer en kvinnelig utenriksminister? At den finske forsvarsministeren, finske statsministeren, svenske forsvarsministeren, norske statsministeren etc. etc. – alle personer som på regelmessig basis forhandler med Russland på makroplanet – alle var roller som på gitte tidspunkter mot slutten av 1990-tallet ble bekledd av kvinner?

Nok av grep som kunne ha vært tatt. Jeg har også tre kommentarer til de grepene Svedberg faktisk har tatt i sin avhandling. Det første gjelder hele spørsmålet om forholdet mellom det å delta i forhandlinger og det å teoretisere omkring dem.

Som nevnt skriver Svedberg at “At the center of the relational approach is an introspective process which includes both a critical understanding of the observer’s own research con-

text's historical biases and hidden assumptions and one, in the role as either observer or negotiator." Såvidt jeg kan se, har vi her et spesialtilfelle av forskjellen mellom å praktisere (internasjonal) politikk som representant for en agens—stat, firma e.l., og å praktisere (internasjonal) politikk ved å generalisere omkring den. Kanskje er det slik at det er to forskjellige typer tenkning som styrer disse to aktivitetene, og at hovedforskjellen skyldes forskjell i tidsperspektiv? I det ene tilfelle må det handles umiddelbart, i det andre har man tid til eftertanke—*Nachdenken*. Dette går til hjertet av spørsmålet om det er mulig å "bridge the gap" mellom forhandlende representanter og teoretiserende akademikerer, slik f. eks. Alexander George (1993) hevder, eller om det er to forskjellige typer handling det her er snakk om. Om det dreier seg om to typer handling, trenger vi en diskusjon av hvorledes de innsikter som kan vinnes ved eftertanke kan tilbakesføres til forhandlere som del av deres trening.

Det andre grepet gjelder bruken av idealtypen "symmetrisk speilbilde". Som nevnte skriver Svedberg at

...cognitive theory's impact on the social sciences at large, and on political science and much of IR in particular, has been so profound that indeed, as a researcher, to rid oneself entirely of its influence is hard to imagine. In other words, [...] "the gaze" was found to be incompatible with the relational approach.

Svedberg gjør et poeng av at Bronfenbrenners kognitive analyser av situasjonen i Russland omkring 1960 ikke er spesifikke, at de først og fremst og med letthet kan leses som generelle refleksjoner om å reise til "de andre". Dette er et spesifikt eksempel på en vanlig kritikk av interkulturelle kommunikasjonsstudier, nemlig at de er overfladiske og generelle. Jeg har intet problem med denne kritikken, men med at Svedberg ikke tar konsekvensen av den og forkaster hele ideen om mulige "symmetriske speilmøter". Det grunnleggende problemet synes nemlig for meg å ligge i selve valget av speilmetaforen. Når man bruker dette bildet, har man allerede frosset det interessante: det som dukker opp i speilet, *må* nødvendigvis være det samme, ikke det andre. Et eksempel: når to parter sier om hverandre "de er som barn", sier de ikke annet enn at de i

likhet med barn ikke har tilegnet seg nok relevant kulturell kompetanse til å regnes som fullbefarne i lokal kunnskap. Det de ikke kan, og som gjør at de ikke er fullbefarne, er imidlertid to helt forskjellige størrelser. Dette tildekkkes av speilmetaforen, som fryser det barnlige som en ekvivalent størrelse. Svedbergs ubehag ved å bruke "symmetriske møter" finner kanskje sin forklaring her: det å bruke en slik metafor vil føre til en strukturell lesning som støtter seg til forestillingen om en dypstruktur der begge parter tenkes som like og gitt; heller en en poststrukturell analyse der overflatene leses som forbundne, men umulig å definere entydig, verken i forhold til seg selv eller i forhold til andre. Jeg vil hevde at å ta relasjoner alvorlig, betyr å måtte forkaste hele ideen om at "symmetriske speilmøter" er mulige. Det er alltid den andre man møter, ikke et spill. Møter man et spill, er man monologisk, ikke dialogisk. Svedberg ville kanskje hevde at hun kun er interessert i det som sies i møtet, ikke i møtets prinsipielle dialogiske potensiale, men da legger hun seg til gjengjeld åpen for en kritikk der hun bruker en klassifisering til å lese ut muligheter — altså at hun selv utstyres med kognitive skuyapper i forhold til møters potensial. I og med at hele hennes forehavende i avhandlingen synes å være nettopp å unngå å gjøre noe slikt, ville dette være en lite heldig innvending.

Et siste spørsmål gjelder tilstandsbeskrivelsen av verden i stort, eller snarere i forholdet mellom Øst og Vest generelt. Dette er et grep som implisitt skulle være der, i og med at Svedberg insisterer selv på at det er forholdet mellom mikro- og makronivå som bærer avhandlingen, men som ikke gjøres eksplisitt. Avhandlingens konklusjon er entydig knyttet til mikroperspektivet: Russere mister interesser for mennesker fra Vesten. Hvorledes ser dette ut på makroplan? La oss i stedet for Svedbergs grep bruke et annet og kompatibelt, nemlig Hirschmans (1970): en person kan reagere med exit, voice eller loyalty. Exit svarer såvidt jeg kan se til "den andre gjen-skapt", voice til den måten Svedberg synes å foretrekke at forhandlinger skal foregå på men som ikke er behandlet inngående i materialet hun presenterer, loyalty synes å korrespondere til det samtykkende møte. Spørsmålet blir da

hva situasjonen nå er på makroplanet, som ifølge Svedberg først og fremst er statssystemet? Her er exit-opsjonen bare tilstede i forkrøblet form, i og med at en stat ikke kan stikke seg helt bort fra statssystemet, slik enkeltpersoner kan stikke av fra å jobbe sammen med mennesker fra vesten. Loyalty-fasen er definitivt over. Svedbergs analyse peker såvidt jeg kan se i retning av mer voice fra den russiske stat i tiden som kommer – vi står sannsynligvis overfor en situasjon der Russland vil insistere på å spille sitt eget spill, uavhengig av det overordnede forhandlingsspillet i Vesten. Dette ville man som leser gjerne sett hva Svedberg mener om.

Det er en bra avhandling. Svedberg viser at mange av svakhetene i litteraturen om interkulturell kommunikasjon kan motvirkes ved å begynne analysen med relasjonen, snarere enn

med partene, og hun påpeker refleksivitetens nødvendighet på en overbevisende måte.

Iver B Neumann

Bibliografi

- Cowen, M. P & R. W. Shenton (1996) *Doctrines of Development* London: Routledge.
- Escobar, Arturo (1995) *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World* Princeton: Princeton University Press.
- Ferguson, James (1990) *The Anti-Politics Machine: "Development", Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho* Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirschman, Albert O. (1970) *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Till redaktionen insända skrifter

- Lars Bergman, 2000. *Mot en europeisk elmarknad?* Stockholm: SNS.
- GRUS nr 58, 1999. Det sociale rum.
- Tore Grønlie, red, 2000. *Forvaltning for politikk. Norsk forvaltningspolitikk etter 1945.* Bergen: Fagbogforlaget.
- Agne Gustafsson, 2000. *Kommunal selvstyrelse.* 7 uppl. Stockholm: SNS.
- Lauri Karvonen – Krister Ståhlberg, eds, 2000. *Festschrift for Dag Anckar on his 60th Birthday on February 12, 2000.* Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Göran Leijonhufvud, 2000. Taiwan. Oberoende eller återforening? *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 2 2000.
- Niklas Luhmann, 2000. *Sociale systemer. Grundsrids til en almen teori.* Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Sten Ottosson, 2000. *Den (o)moraliska neutraliteten.* Stockholm: Santérus.
- Anne Phillips, 2000. *Närvarons politik. den politiska representationen av kön, etnicitet och ras.* Lund: Studentlitteratur.

- Rune Premfors, 2000. *Den starka demokratin.* Stockholm: Atlas.
- Bjørn Erik Rasch, 2000. *Demokrati. Ideer og organisering.* Bergen: Fagbogforlaget.
- SNS 2000. *Europas författning.* Stockholm: SNS.
- Ebba Sävborg Romare, 2000, Ryssland inför presidentvalet. *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 3 2000.
- Sverker Sörlin – Gunnar Törnqvist, 2000. *Kunskap för välstånd. Universiteten och omvandlingen av Sverige.* Stockholm: SNS.

Notis

Skytteanska priset till Fritz Scharpf

Professor Fritz W. Scharpf vid Max-Planck-institutet för samhällsforskning i Köln får det skytteanska priset, som delas ut för sjätte året i följd. Det är första gången en i Europa verksam forskare får utmärkelsen. Scharpf har visat hur EU kan fortsätta utvecklas utan att gå i överstatlig riktning.

När EU-ländernas ledare möttes i Lissabon i slutet av juni 2000, gav de prov på att ha förstått en viktig princip: Det gäller att ta itu med frågor där medborgarna vill se resultat – främst arbetslösheten – men utan att öka EU:s överstatliga befogenheter. I Lissabon-mötets slutsatser talas om ”en ny och öppen samordningsmetod”, som ger ledarna i Europeiska rådet nyckelrollen i den fortsatta utvecklingen. Denna strategi, att handla samfällt istället för att gå samman, har teoretiskt underbyggts av Fritz W. Scharpf.

Förtroendet för unionen beror på i vad mån denna kan lösa problem, som medborgarna finner angelägna. Samtidigt ogillar samma medborgare varje ytterligare utveckling mot federalism.

Lösningen, menar Scharpf, ligger inte i att göra överstaten demokratisk. Det skulle innebära fler majoritetsbeslut, krav på ekonomisk omfördelning länderna emellan och, som en följd av detta, ökade konflikter. Unionen skulle riskera att brytas sönder i avsaknad av gemensam identitet och vilja att acceptera majoritetsbeslut.

Alternativet, som Scharpf förespråkar, är att begränsa samgåendet till marknaden och valutan och i övrigt låta all kostnadskrävande social-, utbildnings- och arbetsmarknadspolitik samordnas genom parallella beslut i medlemsländerna. Med denna pragmatism blir beslutsfattandet som helhet effektivare och förtroendet för unionen stiger.

Scharpf får priset ”för att han med teoretisk klarhet och omfattande empiriska undersökningar analyserat grundläggande statsvetenskapliga begrepp under en era av transnationell förändring”, som prismotiveringen lyder. I tidi-

gare studier intresserade han sig för flernivåstyrrelsen i det tyska federativa systemet, en problematik som återkommit i senare EU-studier. Till insatserna hör också att ha visat på användbarheten i spelteori och rationalistisk förklaring.

Det skytteanska priset, som är ett av de största i världen inom samhällsvetenskaperna (400 000 kronor), har tidigare tilldelats Robert A Dahl, Arend Lijphart, Juan J Linz, Alexander George och Elinor Ostrom. Priset har som synes tidigare tilldelats såväl amerikaner som européer, men det är första gången som priset går till en statsvetare som också är verksam i Europa.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Docent Rolf Lidskog och docent Ingemar Elander är verksamma vid Institutionen för samhällsvetenskap i Örebro.

Martin Brothén är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Björn Badersten är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Timo Forsten är chef för informationstjänsten i Vasa stad och verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Åbo Universitet.

Professor Ulf Bjereld, docent Marie Demker och docent Jonas Hinnfors är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Kjell A Eliassen är professor vid Handelshøyskolen i Sandvika, Norge.

Docent Bo Petersson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Fil dr Jouni Reinikainen är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.

Fil dr Mats Lundström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Iver B Neumann är verksam vid Norsk Utenrikspolitisk Institutt.